

Česká hudba pro mexický císařský dvůr. Události roku 1864 v korespondenci kapelníka Josefa R. Sawerthala¹

TOMÁŠ SLAVICKÝ

ABSTRACT: Czech musicians for the Mexican imperial court. Events of 1864 in the correspondence of bandmaster Josef R. Sawerthal

There has been much discussion about the presence of Czech musicians in Mexico during the Second Mexican Empire (1864–1867), especially in connection with the introduction of central European dance music to Mexico and, in turn, of Mexican melodies to Europe. The estate of the Mexican court bandmaster Josef Rudolf Sawerthal (1819–1893), kept at the Czech Museum of Music, clarifies certain assertions that have long been in circulation. Correspondence dated 1864 documents that Josef Sawerthal was entrusted with the recruitment of musicians for an Austrian volunteer Corps, and he found them in Bohemia. Thereafter, at the request of Emperor Maximilian, Josef Sawerthal joined the expedition to Mexico despite having wished to remain with his family and having suggested Josef Řebíček (1844–1904) as his replacement. After the Austrian volunteer Corps was dissolved, he returned home, while most of the members of the band stayed in Mexico. Sawerthal's letters dated 1864 along with period press reports also provide more detailed information about the biography of his daughter, the singer Mathilde Sawerthal-Weissmann (1846–1908). Her journey to Mexico was followed by a failed attempt to win an engagement at the Provisional Theatre in Prague. Texts from 1864 also bear witness to an episode when Josef Sawerthal began signing his name as "Zavrtal" using Czech orthography. After returning from Mexico, he reverted to the spelling "Sawerthal" used by his family.

KEY WORDS: Second Mexican empire – Josef Sawerthal – Mathilde Sawerthal Weissmann – Josef Řebíček – Czech music emigration – Austrian military music – German Bohemian Musicians

CONTACTS: PhDr. Tomáš Slavický, Ph.D. České muzeum hudby, Karmelitská 388/2, 118 00 Praha 1, e-mail: tomas.slavicky@nm.cz

Vzpomínky na přítomnost Čechů v Mexiku během událostí druhého mexického císařství (1864–1867)² patří k možná marginálním, rozhodně však pozoruhodným vrstvám dlouhodobé kolektivní paměti. Čím více časem pozbývaly konkrétnosti, tím bujněji se navracely a znovu uchovávaly v rozmanitých projevech, od dobových kramářských písní, přes různé formy beletrie, až po nepřehlédnutelnou mexickou stopu v českém westernu 20. století. Nedostatek přímých pramenů se projevil obzvláště na rozmanitě tradovaném povědomí o přítomnosti české hudby na dvoře císaře Maxmiliána I. a o činnosti jejích členů v Mexiku. Mexické události 60. let 19. století byly v českých zemích hojně sledovány a reflektovány

1 Tato práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/20.1.a).

2 K historii druhého mexického císařství nejnověji viz Raymond JONAS, *Habsburgs on the Rio Grande: The Rise and Fall of the Second Mexican Empire*, London 2024; Konrad RATZ, *Maximilian und Juárez*, Band 1: Das Zweite Mexikanische Kaiserreich und die Republik. Hintergründe, Dokumente und Augenzeugenberichte, Wien 1998.

s ohledem na tragický konec bratra Františka Josefa I., i na účast značného počtu krajanů v rakouském dobrovolnickém sboru.³ Historie mexické císařské kapely zůstala v povědomí především díky osobě českoněmeckého kapelníka Josefa Rudolfa Sawerthala (1819–1893), rodáka z Polep u Litoměřic, který již dříve sloužil jako námořní kapelník pod arcivévodou Maxmiliánem, v roce 1864 s ním odešel do Mexika, a po pádu císařství (1867) vstoupil do britských služeb.⁴ Sawerthalova úloha během krátké existence druhého mexického císařství je respektována v přehledové literatuře mexické⁵ i české.⁶ Předmětem diskuse se stal především přínos císařské kapely pro rozšíření střeoevropské taneční hudby v Mexiku, především polky a rejdrováku (redova),⁷ na druhé straně pak úloha navrátilých „Mexikánů“ při rozšíření melodie *La Paloma*,⁸ která se pak ve Střední Evropě tradovala v dlouhodobé kolektivní paměti, transformována v *Maxmiliánův smuteční pochod*⁹ a zároveň v soubor zlidovělých písní, z nichž nejznámější byla *Die weisse Braut*,¹⁰ v českém jazykovém prostředí pak *Hřbitove, hřbitove, zahrado zelená*.¹¹

Tradované povědomí o náboru kapely pro Mexiko v Čechách však bylo, pro nedostatek přímých dokladů, komentováno spíše s odkazem na ústní tradici.¹² Nový zdroj informací k této hudebněhistorické epizodě poskytuje korespondence Josefa Sawerthala, která se dochovala v jeho pozůstalosti a je od roku 1973 uložena v Českém muzeu hudby. Vzhledem k tomu, že jde o soubor nenotových rukopisů psaných výhradně v cizích jazycích,¹³ převážně však v němčině a kurentem, nacházela se dlouho v 1. stupni zpracování, a při čekání na podrobné zpracování dostávaly celkem pochopitelně přednost jiné fondy. Přednostní zpracování a zhodnocení takového celku se stává účelným teprve v posledních letech, kdy došlo k významnému pokroku v digitalizaci pramenů 19. století, především ve zpřístupnění

3 Více viz Petr SINKULA, Čeští dobrovolníci v mexické válce 1864–1867. Maxmilián Mexický, dobrovolnický sbor a jejich obraz v českém tisku, *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*. 25, 1971, č. 3, s. 65–112; Walter KLINGER, *Für Kaiser Max nach Mexiko – Das Österreichische Freiwilligenkorps in Mexiko 1864/67*, GRIN Verlag 2008.

4 K životopisu Josefa R. Sawerthala nejnověji viz Oliver TRULEI – Dieter WINKLER, *Lyra & Anker. Die Geschichte der k. (u.) k. Marinemusik und ihrer Kapellmeister*, Wien 2018; Tomáš SLAVICKÝ, Josef Sawerthal's Reisebericht (1846) as a Testimony to the Conditions and Functions of Military Bands in Hungary and Austria before 1848; in: Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (eds.): *Music, Arts and Politics: Revolutions and Restorations in Europe and Croatia, 1815–1860*, Zagreb 2021, 501–515.

5 Gerónimo Baqueiro FÓSTER, *Historia de la música en Mexico*, III, México 1984, s. 204.

6 Jiří FUKAČ – Ludmila VRKOČOVÁ, Amerika, in: *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 37.

7 Viz např. Luis DÍAZ–SANTANA GARZA, *Historia de la música norteña mexicana*, México 2015 s. 86–93.

8 K recepci této písně, jejímž autorem je Sebastián de Yradier (1809–1865), viz Sigrid FALTIN–Andreas SCHÄFLER, *La Paloma – das Lied*, Hamburg 2008.

9 „Častěji býval kupujícími požadován Maxmiliánův smuteční pochod, skladba velmi lkavá a snad právě proto oblíbená. Tehda, na počátku let sedmdesátých, byla ještě v čerstvé paměti dobrodružná výprava mladšího bratra Františka Josefa do Mexika, i jeho poprava v Queretaru. [...] Pro Maxmiliánův pohřeb složen byl zvláštní smuteční pochod, jenž pak byl často veřejně hráván kapelami vojenskými a dostal se arci taky do kolovrátku a konečně i do hracích strojků.“ Ignát HERRMANN, *Před padesáti lety. Drobné vzpomínky z minulosti*, 2, Praha 1925.

10 Viz např. Walter WOTH – Sigrid FALTIN, „La Paloma“ - ein Lied über Liebe und Tod, *Banater Berglanddeutsche (Mitteilungsblatt des Heimatverbandes Banater Berglanddeutscher e. v.)* 25, 2009, s. 8–9.

11 Více viz Eduard BASS, *Hřbitove, hřbitove*; in: *Pod kohoutkem svatovítským*, Brno 1942, s. 128–138.

12 Viz např. Josef POLIŠENSKÝ, *Úvod do studia vystěhovalectví do Ameriky: Češi a Amerika*, Praha 1992, s. 71.

13 Úřední korespondence J. Sawerthala je psána německy, pozůstalost dále obsahuje soubor dokumentů v němčině, italině a španělštině, několik dokumentů je psáno francouzsky.

Obrázek 1 – Josef Sawerthal jako kapelník v Anglii. NM-ČMH, F 8175.

svým bratrem Wenzelem/Václavem (1821–1899), klarinetistou a později taktéž kapelníkem, který se podepisoval jako *Zavrtal* nebo *Zavertal*, na rozdíl od staršího bratra, jenž setrval – s krátkou výjimkou roku 1864 – u rodinné ortografie *Sawerthal*. Patřil mezi žáky žesťové třídy Josepha Kaila (1795–1871), průkopníka rakouské tradice stavby ventilových nástrojů,¹⁴ kteří se hojně uplatnili jako kapelníci vojenských hudeb. Před svou cestou do Mexika působil jako vojenský kapelník, a to nejprve u 6. kyrysnického pluku (1840–1845, Sárospatak, Gyöngyös, Topolčany), poté u 53. pěšího pluku v Temešváru (1845–1850) a nejdéle pak u rakouské námořní kapely (1850–1864).¹⁵ Věnoval se též publicistické čin-

dobového periodického tisku. Díky pohotovějšímu přístupu k dobovým literárním a publicistickým textům je možné lépe interpretovat obsah dochovaných dopisů, a s pomocí dalších komplementárních textů pak získat lepší obraz o pojednávaných událostech.

Osobnost Josefa Sawerthala

Základní data k životopisu J. Sawerthala se opírají o spolehlivé texty vzniklé za jeho života, především o anglický Brownův slovník (1886)¹⁴ a podrobnější biografický článek v *Österreichische Musik- und Theaterzeitung* (1891)¹⁵. Narodil se v německojazyčné selské rodině v Polepech v usedlosti čp. 35, jako syn Josefa Sawerthala, sedláka a vojenského vysloužilce.¹⁶ Absolvoval pražskou konzervatoř (1831–1837),¹⁷ kde studoval společně se

14 James D. BROWN, *Biographical Dictionary of Musicians: With a Bibliography of English Writings on Music*, London 1886, s. 540–541.

15 G. KÜHLE, J. R. Sawerthal, königlich englischer Capellmeister in Pension, *Österreichische Musik- und Theaterzeitung* 4, 1891, 3–4, s. 11–12.

16 Státní oblastní archiv v Litoměřicích, sbírka matrik, sign. 55/4, římskokatolický farní úřad Hrušovany, matrika narozených (1803–1835), s. 39r, 1819, 2. 11., Polepy 35.

17 Jan BRANBERGER, Alphabetisches Verzeichnis der Absolventen des Prager Konservatoriums für Musik und der alten Orgelschule; in: týž, *Das Konservatorium für Musik in Prag 1811–1911*, Prag 1911, s. 323–363, zde 352.

18 Herbert HEYDE, *Das Ventilblasinstrument. Seine Entwicklung im deutschsprachigen Raum von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Leipzig 1987, s. 32–33.

19 Podrobně viz Oliver TRULEI – Dieter WINKLER, *Lyra & Anker*.

nosti a byl jedním z iniciátorů založení penzijního fondu vojenských kapelníků.²⁰ S manželkou Marií rozenou Kettlerovou měl sedm dětí.²¹ Právě závazky vůči početné rodině jej vedly k pečlivému vedení písemností, a této důslednosti dnes vděčíme za dobrou dokumentaci jeho mimořádně činnorodého života.

Sawerthalova pozůstalost

Části pozůstalosti příslušníků kapelnické rodiny Sawerthalů-Zavrtalů byly darovány Národnímu muzeu v roce 1973 od pana Z. Brože z Montrealu a paní M. Mackové z Prahy, a byly zaevidovány pod společné přírůstkové číslo 99/73.²² Pozůstalost Josefa R. Sawerthala je součástí tohoto fondu. Obsahuje soubor notových autografů a složku úřední korespondence. Díky tomu, že jde o celek uchovaný v rodině, je v něm dochován jiný druh písemností, než jaké bývaly obvykle ukládány v archivech institucí. Sawerthalova pozůstalost se díky tomu stává vzácně zachovaným fondem dokumentů k činnosti a existenčním starostem kapelníka 19. století s početnou rodinou. Má mimořádnou výpovědní hodnotu i tehdy, odhlédneme-li od významu Sawerthalovy osobnosti pro hudební kulturu několika zemí.²³ Vzácnost fondu spočívá také v tom, že dokumentuje aktivity kosmopolitní hudebnické rodiny, která vyrostla na českoněmeckém jazykovém pomezí v době, kdy se teprve formovala novodobá národní identita, a že tento celek unikl následkům odsunu německy mluvících obyvatel po 2. světové válce.

Vzhledem k tomu, že jedním z účelů pečlivého uschovávání písemností bylo Sawerthalovo úsilí o přiznání penze za odsloužená kapelnická léta,²⁴ jsou nejlépe doloženou kapitolou jeho profesního života právě léta kolem jeho mexické anabáze (1864–1867). Díky tomu je možné podniknout jasně vymezenou sondu zaměřenou na rok, který předcházal vyplutí do Mexika, tedy mezi listopadem 1863 a listopadem 1864. Soubor těchto dopisů a dalších dokumentů odkrývá řadu nových informací týkajících se přípravy vojenské kapely schopné zastat povinnosti u dvora, dále pak záležitostí Sawerthalovy rodiny, především jeho dcery Mathildy, pozdější operní sólistky Mathilde Weissmann-Sawerthal (1846–1908). Dalším tématem, které se nad řádky těchto pramenů otevírá, jsou Sawerthalovy kontakty s Prahou. Ve sledovaném roce 1864 můžeme vidět snahu vojenského kapelníka, který sloužil v mnohonárodnostním a německy komunikujícím prostředí, o dobré vztahy s hudebními kruhy v Praze, které se od první poloviny 60. let začaly nezadržitelně profilovat jako vyhraněně české nebo německé.

20 K této části života J. Sawertala viz Tomáš SLAVICKÝ, *Josef Sawerthal's Reisebericht*, s. 501–515.

21 Byly to Mathilde (*2. 1846), Heinrich (*17. 6. 1853) a Gabriella (*18. 6. 1853), Emilia (*3. 7. 1855), Augusta (*3. 1. 1859), Hugo (*8. 12. 1860) a Hermine (*28. 12. 1862). Data narození všech dětí viz Wien, Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Militärkapellmeister-Pensionverein, *Grundbuch*, Band I.

22 NM-ČMH, č. př. 99/73. Podle přípisu na obálce dar přijal dne 16. 10. 1973 Milan Poštołka (1932–1993). K písemnostem Josefa Sawerthala (1819–1893) a Václava Zavrtala (1821–1899) napsal průvodní komentáře, v nichž zachytil některé cenné údaje z rodinného podání.

23 J. R. Sawerthal působil jako kapelník postupně v Linci (Rakousko), Sárospátaku a Gyöngyösi (Maďarsko), Topolčanech (Slovensko), Temešváru (Rumunsko), Terstu (Itálie), Pule (Chorvatsko), Ciudad de México (Mexiko), Doveru a Chathamu (Velká Británie).

24 Velká část dokumentů se dochovala ve funkci příloh k uschované úřední korespondenci vedené v roce 1867, tedy mezi příjezdem z Mexika a přijetím v Anglii.

Sawerthalovo seznámení s arcivévodou Maxmiliánem

Přání arcivévody Maxmiliána (1832–1867), aby jej v roce 1864 doprovázel do Mexika jeho kapelník Sawerthal, bylo výsledkem jejich dlouholeté spolupráce a důvěry. Navzájem se mohli znát už od doby, kdy byl Sawerthal přijat za kapelníka c. k. námořnictva (1850), a krátce nato (1851) zde osmnáctiletý arcivévoda zahájil vojenskou službu jako korvetní kapitán. Maxmilián se od té doby v Terstu účastnil společenských událostí, včetně plesů u admirála Franze von Wimpffena (1797–1870),²⁵ kde obstarával hudbu Sawerthal s členy námořní kapely.²⁶ V Terstu již Maxmilián zůstal a na kraji města začal budovat své sídlo Miramare. Jako mladší bratr císaře byl určen k vojenské kariéře a za své působení si zvolil námořnictvo, které v této době procházelo zásadní modernizací. V roce 1854 vystřídal 22letý Maxmilián ve funkci vrchního admirála pražského rodáka Wimpffena, a stal se od té doby Sawerthalovým vrchním nadřízeným. Jeho přímým zaměstnavatelem byl však důstojnický sbor c. k. námořnictva s nímž Sawerthal uzavřel obvyklý pětiletý kontrakt,²⁷ který byl v letech 1855 a 1860 obnoven.²⁸ V Terstu, hlavním rakouském obchodním přístavu s kosmopolitní společností,²⁹ se Sawerthal se svou kapelou naplno zapojil do hudebního života města, získal k tomu podporu svých nadřízených³⁰ a uskutečnil své ideály, o něž se pokoušel předtím v Nitře³¹ a Temešváru.³² Téhož roku 1854 se v Terstu setkali oba bratři, poté, co sem byl dislokován 59. pěší pluk s kapelou vedenou Václavem Zavrtalem. Spojené kapely se od té doby účastnily reprezentativních událostí a dobročinných koncertů,³³ námořní kapela jinak doprovázela všední ceremoniální povinnosti v Terstu, od roku 1861 pak v Pule.

Sawerthal se v roli kapelníka podílel na dvou mimořádných událostech organizovaných arcivévodou Maxmiliánem, jimž významně dopomohl k společenskému úspěchu. První z nich byla svatba Maxmiliána a belgické princezny Charlotty (1840–1827) v Bruselu v červnu 1857 a cesta na loď *Elisabeth* po evropských dvorech. Sawerthal tuto plavbu osobně doprovázel s vybranou šestnáctičlennou kapelou, pro niž musel aranžovat a rozepsat kompletní repertoár. Události byly příznivě komentovány v prestižních společenských ča-

25 Viz Gabrielle PRASCHL-BICHLEROVÁ, *Ferdinand Maxmilián Habsburský. Soukromé dopisy mexického císaře a jeho rodiny*, Praha 2008, s. 63 a dále.

26 Sawerthalovy služby ocenil F. Wimpffen v průvodním dopise k pamětním hodinám, darovaným při svém odchodu, viz NM-ČNM č. př. 99/73, dokument z 15. 10. 1853.

27 NM-ČNM č. př. 99/73, dokument z 18. 2. 1850.

28 NM-ČNM č. př. 99/73, dokument z 11. 8. 1854.

29 Dobové svědectví o atmosféře mnohonárodnostního Terstu včetně české komunity podává např. Jan NERUDA, *Terst 1868*; in: *Obrazy z ciziny*, Praha 1923, s. 241–251.

30 K hudebnímu životu Terstu jako příkladu spolupráce rakouských vojenských hudeb s občanskými institucemi viz Emil RAMEIS, *Die österreichische Militärmusik, von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918*, Tutzing 1976, s. 122.

31 Jmenování čestným členem *Neutrauer Musik-Vereins* viz NM-ČNM č. př. 99/73, dokument z 21. 12. 1844.

32 O produkcích vojenské hudby ve veřejném prostoru v době, kdy zde byl J. R. Sawerthal kapelníkem, se pochvalně vyjadřuje korespondent vídeňského listu *Der Humorist*: „*Auf unserer Promenade hören wir wöchentlich zwei Mal die schönsten Harmonien von der Kapelle des hier garnisonierten Erzherzog-Leopold-Infanterie-Regiments exekutieren, welche den von Alleen und Blumenbeeten geschmückten Platz zu einem der angenehmsten Unterhaltungs-orte machen. [...] – Sie sehen also, verehrtester Herr Redakteur, daß wir mit Recht unsere Stadt „Klein-Wien“ nennen können.*“ *** Korespondenz. Temešvár, *Der Humorist* 1847, 204 (2. 8.), s. 815.

33 Další dokumentace v NM-ČNM č. př. 99/73.

sopisech³⁴ a Sawerthal je později popsal v nedokončeném cestopise.³⁵ Druhým významným počinem byla námořní expedice kolem světa (*Weltumsegelung*), na niž Maxmilián vyslal svou plachtěnici *Novara*. Výprava přírodovědců měla navštívit světové přístavy a reprezentovat v mezinárodních vodách přítomnost Rakouska jako mírumilovného a kulturního státu. Sawerthal pro tuto plavbu sestavil sedmičlennou kapelu vybranou z námořní hudby.³⁶

Mexická expedice a nábor hudebníků

Nová role Maxmiliána Habsburského i jeho kapelníka Sawerthala začala na podzim 1863, kdy arcivévoda Maxmilián přijal nabídku Mexičanů na císařskou korunu, ovšem podmínil ji souhlasem mexického lidu a přijal teprve po vykonaném plebiscitu. Mexiko se nacházelo ve stavu vleklé občanské války a postavení budoucího císaře bylo závislé na francouzské intervenční armádě. Maxmilián s Charlottou se na základě informací, kterých se jim dostalo, připravovali na roli panovníků – sjednotitelů národa, a tomu odpovídaly jejich představy o reprezentaci dvora, který měl být úsporný a otevřený veřejnosti. To mohl být jeden ze záměrů, proč stáli o kapelníka Sawerthala a jeho zkušenosti. Počítali patrně s tím, že by se v Mexiku mohla osvědčit funkce vojenské hudby pro vytváření příznivého obrazu státu na veřejnosti, a to podobným způsobem, jako se osvědčila při konsolidaci mnohonárodnostního Rakouska po skončení napoleonských válek, a znovu pak po revolucích a následné občanské válce v Rakousku a Uhrách v letech 1848–1849.³⁷

Přestože se důležitá, a patrně i nejdramatičtější jednání odehrávala ústně, dochované písemnosti naznačují, že Maxmilián velmi stál o Sawerthalovu osobní účast v Mexiku. Jeho finanční možnosti však byly značně omezené a Sawerthal se o tom brzy přesvědčil. Financování mexické expedice hradil císařský pár z vlastních prostředků. Pokud si přál úspornou a kvalitní hudební reprezentaci dvorních a státních institucí, jedinou reálnou možností bylo sestavit univerzální vojenskou kapelu, která by dokázala zastat všechny potřebné funkce. Tomuto ideálu odpovídal rakouský typ kapely složené z multiinstrumentalistů, která byla schopná účinkovat v obsazení symfonického orchestru nebo velké dechové hudby, případně být po částech dislokována v různých městech. Šlo o praxi tehdy již vyzkoušenou, která byla od 40. let 19. století obvyklá v českých vojenských hudbách,³⁸ ke konci 19. století se již stala běžnou v celém Rakousku³⁹ a bratři Sawerthalové se později zasloužili o její zavedení v Anglii.⁴⁰ Tento úkol se v roce 1864 zdařil a členové mexické císařské kapely byli později

34 Výpravny seriál s rytinami věnoval této události např. první ročník časopisu *Le monde illustré*, 1857, 17 (8. 8.) a dále.

35 Josef R. SAWERTHAL, Eine Reise nach London. Aus dem Tagebuche des Josef Rudolf Sawerthal, *Leitmeritzer Wochenblatt* 13, 1868, Nr. 10 (7. März), s. 76 a dále. Tento cestopis začal J. R. Sawerthal psát jako seriál pro litoměřické noviny po návratu z Mexika, kdy pobýval v Polepech. Seriál zůstal nedokončen, neboť na podzim 1868 autor získal nové angažmá v Anglii.

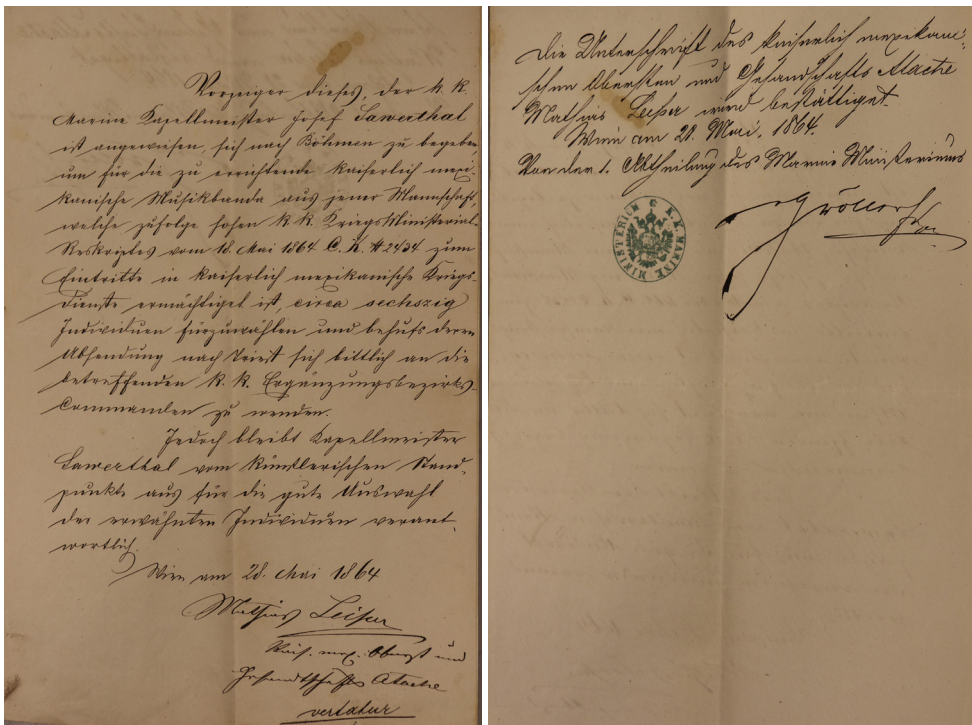
36 Renate BASCH-RITTER, *Die Weltumsegelung der Novara 1857–1859*, Graz 2008, s. 56.

37 Více viz Tomáš SLAVICKÝ, *Josef Sawerthal's Reisebericht*, s. 501–502.

38 J. Sawerthal tuto praxi chválí ve svém cestopise po Rakousku (1846) a komentuje ji jako vymoženost českých a italských hudeb. Podrobněji viz tamtéž, s. 505.

39 Podrobně viz Simon KOTTER, *Die k. (u.) k. Militärmusik. Bindeglied zwischen Armee und Gesellschaft?*, Augsburg 2015, s. 34–36.

40 Viz např. Robert MARR, *Music for the People. A Retrospect of the Glasgow International Exhibition, 1888*, Edinburgh and Glasgow 1889, s. 92.

Obrázek 2 – Pověření J. Sawerthala k cestě do Čech za účelem náboru hudebníků. NM-ČMH, č. př. 99/73.

schopní zastat zároveň i funkce komorní a taneční hudby u dvora, mužského pěveckého sboru v dvorní kapli⁴¹ a posílit orchestr mexického *Teatro imperial*. Formálně však zůstali po celou dobu mexické expedice (1864–1866) smluvními členy rakousko-belgického sboru dobrovolníků.

Císařský pár slavnostně vyplul z Miramare na palubě lodi *Novara* 14. dubna 1864. Dvorní kapela jej však na této plavbě nedoprovázela, jak bývalo celkem jednomyslně předpokládáno v různých typech románových fikcí⁴² a populárních prací.⁴³ V té době byl teprve připravován její nábor a zařizována potřebná pověření. V květnu 1864 bylo v Rakousku odsouhlaseno naverbování dobrovolnického sboru. Dne 28. 5. – tedy přesně v den, kdy Maximilián s Charlottou vystoupili na mexickou půdu – bylo Sawerthalovi odesláno pověření od plukovníka Mathiase Leissera, že „c. k. námořní kapelník Josef Sawerthal je oprávněn vypravit se do Čech, aby vybral pro zřizovanou mexickou císařskou hudební kapelu kolem šedesáti jednotlivců“, s připomenutím, že „je z uměleckého hlediska odpovědný za dobrý výběr zmíněných jednotlivců.“⁴⁴ Tímto dokumentem se výslovně potvrzuje tradovaná pa-

41 Tyto funkce jsou specifikovány v instrukcích pro mexickou dvorní hudbu, NM-ČMH, č. př. 99/73, dokument z 10. 9. 1865.

42 Viz např. Ladislav HÁJEK, *Maximilián a Charlotta. Tragedie mexického císaře a jeho nešťastné choti*, Praha 1933, II, s. 8 a dále.

43 Viz např. Vladimír LANDOVSKÝ, *Mexiko*, Praha 1966, s. 102.

44 „Vorzeiger dieses, der K. K. Marine-Kapellmeister Josef Sawerthal ist angewiesen, sich nach Böhmen zu begeben, um für die zu errichtende Kaiserlich mexikanische Musikbanda aus jener Mannschaft, welche zu

měť, že mexická dvorní hudba byla obstarána v Čechách. Již 1. června 1864 se objevila zpráva v *Innsbrucker Nachrichten* a olomouckém *Die Neue Zeit*, že „...známá a vyhlášená rakouská vojenská hudba si dnes nachází místo za Atlantským oceánem, aby šířila svou dobrou pověst ještě dále“, kapelník Zavrta se nachází ve Vídni, odkud se vydá do Čech, aby najal „schopnou kapelu o více než 60 mužích, jak pro vojenské funkce, tak pro operu a dvorní koncerty“, ovšem „zda on sám bude vrchním kapelníkem, který se vydá do Mexika, není ještě rozhodnuto“.⁴⁵

Při rozhodnutí najmout hudebníky v Čechách se Sawerthal mohl opřít o zkušenosti a partnerně i o dobré osobní kontakty. Do svého rodiště se vracel k doplňování stavů svých kapel již řadu let. Už v roce 1846, když psal cestopis po Rakousku, chválil přednosti českých hudebníků a přiznával jim zásadní podíl na dobré pověsti rakouských vojenských hudeb, a tento názor byl přejímán další dobovou literaturou.⁴⁶ Jako cíl své tehdejší cesty z Temešváru do Čech ostatně přiznal též získání nových hráčů do své kapely.⁴⁷ Pravdivost jeho slov dosvědčil Wenzel Staněk, který se v jiném cestopise zmínil o setkání s kapelníkem Zavrtalem a skupinou mladých hudebníků z české části Litoměřicka na parníku na Dunaji.⁴⁸ Na získání kapely pro Mexiko využil Sawerthal všech svých zkušeností kapelníka a publicisty. Ihned po svém pověření (28. 5.) přijel do Prahy (31. 5.),⁴⁹ „aby vyhledal zde dobré hudební síly pro kapellu, kterou k rozkazu císaře mexikánského sestavití má“.⁵⁰ Na začátku června 1864 započala inzerce v rakouských novinách. Výzva, která vycházela německy i česky, nabízela angažmá na šestiletý kontrakt: „Do sboru hudebnického císařského vojska mexikánského požádán jest pan kapelník Zavrta o 60 mužů, kteří se mají zavázati

---

folge hohen K. K. Kriegs-Ministerial-Reskriptes vom 18. Mai 1864 C. K. N 2434 zum Eintritte in Kaiserlich mexikanische Kriegsdienste ermächtigt ist circa sechszig Individuen fürzuwählen und behufs deren Absendung nach Triest sich bittlich an die betreffenden K. K. Ergänzungs-Bezirks-Commanden zuwenden. Jedoch bleibt Kapellmeister Sawerthal vom künstlerischen Standpunkte auch für die gute Auswahl der erwähnten Individuen verantwortlich. Wien am 28. Mai 1864, Mathias Leisser, Kais. mex. Oberst und Gesamthafths Atache.“ NM-ČMH, č. př. 99/73, dopis z 28. 5. 1864. Faksimile dokumentu viz Obrázek 2.

45 „Oesterreichs bekannte und ausgezeichnete Kriegsmusik findet nun auch jenseits des atlantischen Ocean seine Stätte, ihren bereits errungenen Ruf noch weiter zu verbreiten. Dem Vernehmen nach ist der Marine Kapellmeister Zavrta beauftragt, für Mexiko eine tüchtige Kapelle von mehrals 60 Mann sowohl für militärische Zwecke, als auch für die Oper und Hof-Concerte zusammen zustellen. Er befindet sich eben in Wien, und begibt sich in den nächsten Tagen nach Böhmen, um daselbst musikalische Persönlichkeiten zu werben, die geeignet wären, dem dreifachen Bedürfnisse zu entsprechen. Die angebotenen Bedingungen sind von der Art, daß er in kürzester Zeit hoffen kann, seine Mission zu vollenden. Ob er selbst als oberster Leiter der Kapelle sich nach Mexiko begeben wird, ist noch nicht entschieden.“ Wien, 30. Mai. *Die Neue Zeit. Olmützer Zeitung* 17 (1864), 123 (1. 7.), s. 2.

46 Viz T. SLAVICKÝ, *Josef Sawerthal's Reisebericht*, s. 508–509.

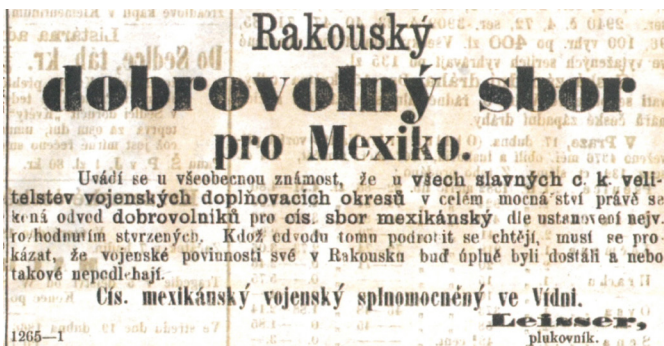
47 K předchozím Sawerthalovým náborům hudebních sil v Praze pro kapelu v Temešváru viz tamtéž, s. 501–502.

48 „Etwa zehn Burschen, im Alter von 16 bis 22 Jahren, böhmisch-ländlich gekleidet, [...] neu gewordene Musiker sind, die nach Temeswar reisen, um in ein Militärmusik-Corps einzutreten [...]. Sie stammten aus dem böhmischen Theile des Leitmeritzer Kreises, aus Klepý und dessen Umgebung. [...] Ich unterhielt mich lange mit ihnen und mit ihrem Kapellmeister, dem Hrn. Zavrta, dem Bruder des Kapellmeisters in Mailand, der eine Zeit hindurch mit der Gesellschaft des Baron v. Hellenbach gereist ist, und sprach mit ihnen vielfach über unsere Böhmen. [...]“ Wenzel STANĚK, *Eine Reise von Prag nach Belgrad in Serbien. Moravia 1846*, 97 (13. 8.), s. 386.

49 Angekommene am 31. Mai 1864, *Prager Zeitung* 1864, 128 (1. 6.), s. 3.

50 Inzerát, *Národní listy* 1864, 147 (2. 6.), s. 2.

Obrázek 3 – Inzerát rakouského dobrovolnického sboru v Mexiku, doplňovací nábor na jaře 1866. *Národní listy* 6 (1866), 106 (18. 4.), s. 4.

na šestiletou službu,⁵¹ a byly v ní podrobně popsány služební podmínky.⁵² Zpráva vyšla 9. června ve vídeňské *Ostdeutsche Post*,⁵³ ve stejné nebo zkrácené verzi ji pak otiskly listy v různých provinciích Rakouska:⁵⁴ 10. června *Das Vaterland*,⁵⁵ a *Moravské noviny*, 11. června vídeňský *Gemeinde-Zeitung*⁵⁶ a litoměřický *Leimeritzer Wochenblatt*,⁵⁷ dalšího dne černovická *Bukowina*.⁵⁸ Ve všech těchto zprávách se kapelník, doposud známý rakouskému čtenářstvu jako *Sawerthal*, začal podepisovat českým pravopisem jako *Zavrtal* nebo *Zawrtal*, a to i v německých textech a v novinách svého rodného Litoměřicka. Zájemci se měli hlásit přímo u kapelníka v jeho domovské obci Polepech, jak bylo oznámeno v listu *Leitmeritzer Wochenblatt* a českolipském *Böhm. Leipaer Anzeiger*.⁵⁹ V okolí svého rodiště měl *Sawerthal* zjevně dobré osobní kontakty, svou roli mohla hrát i nadprůměrná úroveň hudební výchovy na někdejších lobkovických panstvích.⁶⁰ Některá jména členů kapely z tohoto regionu, snad převzatá z místní paměti, se objevují ještě v románovém zpracování L. Hájka (1933).⁶¹

51 Z Prahy. *Moravské noviny* 16, 1864, 47 (10. 6.), s. 187.

52 „Každý obdrží 25 zl., 50 kr. závdavku, vojenskou stravu, a k řádnému platu, kterýž od bandisty do prvního šikovatele činí 15 až 40 kr., budou dostávat měsíční přídavek od 2 do 20 zl. Za službu při dvoře a v divadle budou zvláště placeni. Po šestileté službě zaplatí se jim cesta i strava do Terstu, tam obdrží odbytné rovnající se závdavku a peníze na cestu do domova. Kdo by ale chtěl se potom usaditi v Mexiku, dostane 12 až 28 jiter dobré půdy.“ Tamtéž.

53 Für die kais. mexikanische Militärmusikbande. *Ost-Deutsche Post* 16, 1864, 158 (9. 6.), s. 3.

54 Vyhledáno podle evidence databáze ANNO. *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften*, online: <https://anno.onb.ac.at/> [přistoupeno 19. 12. 2024].

55 Für die kaiserlich mexikanische Militär-Musikbande. *Das Vaterland, Zeitung für die österreichische Monarchie* 5, 1864, 131 (10. 7.), s. 3.

56 Musikanten für Mexiko, *Gemeinde-Zeitung* 3, 1864, 44 (11. 6.), s. 351.

57 Mexikanische Musikkapelle, *Leitmeritzer Wochenblatt* 9, 1864, 24 (11. 6.) s. 190.

58 Mexikanische Musik-Kapelle, *Bukowina*, Czernowitz/Černivcy III, 1864, 131 (12. 6.), s. 1.

59 Mexikanische Musikkapelle, *Böhm. Leipaer Anzeiger* 14, 1864, 25 (23. 6.), s. 2.

60 Polepy patřily k lobkovickému panství Encovany, v sousedství byla panství Roudnice a Dolní Beřkovice. Vrchnostenské patronáty nad školami, které měly vliv na úroveň hudební výchovy, přetrvaly i po založení občanské samosprávy (1852) a byly zrušeny až při zestátnění obecných škol (1868). V roce 1864 tedy učitele (kantory) ještě platili a potvrzovali majitelé panství.

61 Jmenování jsou: František Vacek z Citova, Jan Pavlík z Dolních Beřkovic, Antonín Pištora z Předonína. Ladislav HÁJEK, *Maxmilián a Charlotta. Tragedie mexického císaře a jeho nešťastné choti*, Praha 1933, II,

Rapport

N. 1. 4. 5. 1864.

Während der Abwesenheit von Prag hat der Marinekapellmeister Zawrtal den Director des Militärmusikvereins Herrn Pawlis beauftragt, Eleven für die kais. mexikanische Musikcapelle in Vornehmung zu nehmen.

Gesamtlist

Anzahl der Freiwilligen	Anzahl der Freiwilligen						Anzahl der Freiwilligen
	Japaner	Spanier	Engländer	Deutsche	Russen	Andere Nationen	
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							
15							
16							
17							
18							
19							
20							
21							
22							
23							
24							
25							
26							
27							
28							
29							
30							
31							
32							
33							
34							
35							
36							
37							
38							
39							
40							
41							
42							
43							
44							
45							
46							
47							
48							
49							
50							

Gesamt

1864.

F. F. F.

Leitung des Regiments Commandant.

Obrázek 4 – Formulář k přestupu z rakouské armády do mexického dobrovolnického sboru (Rapport). NM-ČMH, č. př. 99/73.

Druhé náborové místo bylo otevřeno v Praze, kde byli zájemci přijímáni v kanceláři Jana Pavlise⁶² v domě „U Myslíků“, na rohu Spálené a dnešní Myslíkovy ulice (*Korngasse Nr. 171–2 beim Myslik von 12–2 Uhr*, v českých textech *na konci Spálené ulice* „U Myslíků“⁶³). Jan Pavlis (1819–1880) byl Sawerthalův spolužák, později též spoluzakladatel penzijního spolku pro vojenské kapelníky, který v Praze založil vojenskou hudební školu (od r. 1855 jako *Verein für Ausbildung in der Militärmusik*) a od roku 1864 pokračoval ve zprostředkovatelské činnosti pro vojenské kapely ve velkém.⁶⁴

Vhled do administrativních náležitostí tohoto náboru poskytuje soubor tiskovin formulářů, uchovaný v Sawerthalově pozůstalosti, větším dílem s hlavičkou Ústřední kanceláře vojenského ministerstva.⁶⁵ Obsahuje tiskopis podmínek pro vstup do dobrovolnického sboru (*Bestimmungen unter welchen die Anwerbung eines Freiwilligen-Corps in den österreichischen Staaten für kaiserlich-mexikanische Kriegs-Dienste gestattet wird*) a jejich zkrácený výtah (*Auszug aus den Bestimmungen...*), dále potvrzení o přestupu (*Uebertritts-Certificat*) s formuláři pro soupis (*Consignation...*) a hlášení (*Rapport* viz Obrázek 5), a konečně leták

s. 7.

62 „Während der Abwesenheit von Prag hat der Marinekapellmeister Zawrtal den Director des Militärmusikvereins Herrn Pawlis beauftragt, Eleven für die kais. mexikanische Musikcapelle in Vornehmung zu nehmen.“ Für die mexikanische Militärmusikbande, *Brünner Zeitung* 1864, 265 (9. 7.), s. 1112.

63 Viz např. *Slavoj* 4, 1864, 12 (15. 6.), s. 201.

64 Jan Pavlis pojmenoval téhož roku (1864) svou kancelář jako *Zentralinstitut für musikalische Interessen*, od následujícího roku (1865) vydával každoročně *Schematismus der Militärmusikmeister der österreichischen Armee*. Více viz Vlasta VALEŠ, Pavlisova Vojenská hudební škola; in: Jitka Bajgarová (ed.), *Vojenská hudba v kultuře a historii českých zemí*, Praha 2007, s. 325–333.

65 *Central Kanzlei des Kriegsministeriums Nr. 2434 vom Jahre 1864*. NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokumenty z 18. 5. 1864.

s instrukcemi (*Instruction über den Vorgang bei Anwerbung von Mannschaften*), jejichž součástí je text vojenské přísahy.⁶⁶

Po zveřejnění inzerátů na sebe nenechala dlouho čekat reakce ve vídeňských humoristických časopisech, které komentovaly každou společenskou novinku. Již 12. června 1864, tedy obratem po zveřejnění inzerátů, vyšel ve vídeňské *Ost-deutsche Post* fejeton o budoucí roli Rakušanů v Mexiku, který se věnoval zdatnosti muzikantů v pití, jakož i úvahám nad očekávanou reprezentací Rakouska v Novém Světě prostřednictvím vojenských pochodů, tanečních kusů a předměstských šlágrů v podání vojenské kapely.⁶⁷ První karikatura českých muzikantů se ovšem objevila hned v říjnu 1863, po informaci o jednání mexické delegace s arcivévodou Maxmiliánem. Na obrázku *Rakouští vystěhovalci do Mexika*, kterou otiskl vídeňský *Der g'rade Michel*, se ve společnosti jiných desperátů objevila diskutující skupinka nuzně oblečených šumařů s komentářem „*Češi spekulují nad tím, že se stanou v Mexiku dvorními muzikanty*“.⁶⁸

Neznámé epizody a podrobnosti z korespondence

Kapela pro Mexiko byla postavena během tří měsíců. Na začátku září 1864 prošla rakouským tiskem zpráva, že J. Zavrtal byl jmenován dvorním kapelníkem a kapela je již přítomna na místě shromažďování dobrovolnického sboru v Lublani.⁶⁹ Dne 22. 9. informovala lublaňská rubrika *Fremder-Anzeige*, že kapelník c. k. námořnictva přijel z Puly do Lublaně a je ubytován na adrese *Baierischer Hof*.⁷⁰

Letní mezičas mezi červnem a zářím 1864 však byl vyplněn sledem dramatických událostí, o jejichž detailech se dovidáme teprve díky Sawerthalově korespondenci. Z chronologie dopisů vyplývají doposud neznámé epizody, které zjevně nebyly komunikovány na veřejnosti. Mezi jejich řádky čteme především, že pozdější úspěšný mexický kapelník vynaložil značné úsilí, aby se svého úkolu zbavil a zůstal doma se svou rodinou, ovšem svoji při prohrál. Série dopisů začíná žádostí ze dne 14. července, v níž se Sawerthal obrátil na svého dosavadního zaměstnavatele, námořní velitelství v Pule, a žádal obnovení svého předchozího kontraktu, protože dosud nedostal Nejvyšší (císařské) rozhodnutí o svém budoucím zaměstnání. Jako důvod uvádí „*posvátnou, těžkou povinnost postarat se o svou ženu a sedm nezletilých dětí a svého starého otce*“.⁷¹ Jeho žádost měla být patrně projednána v Pule, ovšem nedošlo k tomu, jak vyplývá z následujícího dopisu ze 13. srpna, v němž omlouvá svou

66 Tamtéž.

67 Michael KLAPP, Feuilleton. (Eine Gemeinderathssitzung im Augarten. – Die neuen Redner. – Die mexikanische Musikbände. – Die Berliner Gäste), *Ost-deutsche Post* 16, 1864, 161 (12. 6.), s. 1.

68 „*Böhmen, die darauf spekulieren, in Mexiko Hof-Musikanten zu werden*.“ Oesterreichische Auswanderer nach Mexiko, *Der g'rade Michel. Wochenbote für Politik, populäres Wissen und Unterhaltung* II, 1863, Nr. 40 (Wien, 3. Oktober), s. 952. Viz obrázek č. 5.

69 „*Wie „Scena“ meldet, wird die für die mexikanische Garde bestimmte Musikbände, mit deren Organisation (in Laibach) Hr. Sawerthal beauftragt ist, 62 Mitglieder zahlen. Hr. Sawerthal ist vom Kaiser Maximilian gleichzeitig zum Generaldirektor der Musikbänden Mexiko's ernannt worden*.“ Die Musikbände der mexikanischen Garde. *Ost-Deutsche Post* 16, 1864, 243 (3. 9.), s. 2. Zprávu přejímají další periodika, viz ANNO [2024].

70 Fremden-Anzeige. Den 20. September, *Laibacher Zeitung*, 1864, 216 (22. 9.), s. 864.

71 „*[...] meine ersten Familienverhältnisse mir es verhindern, ohne genauer Sicherstellung für meine Zukunft, aus dem k. k. öster: Militair-Verbande nach einer bald 25jährigen Dienstzeit (worunter bei 15 Jahren in S:*

účast: „*Poslušně podepsaný vydal se na základě příkazního dopisu slavného regimentu č. 5184, daného v Pule 2. srpna 1864, na zpáteční cestu, a nachází se právě ve Vídni. Jeho stará srdeční nemoc se zrychleným tepem a zádouchami, která jej již v letech 1857–58 na šest měsíců upoutala na lůžko, znovu propukla a zhoršila se natolik, že nemohl pokračovat v cestě, ale musel vyhledat lékařskou pomoc, a proto se nemůže ve stanovených dnech dostavit do Puly.*“⁷² Mezi řádky tohoto dopisu se dovídáme o předchozí půlroční vážné srdeční nemoci, která by mohla odpovídat době mimořádného pracovního vypětí na jaře 1857, kdy zařizoval hudbu při svatbě svých zaměstnavatelů Maxmiliána a Charlotty. Do Puly se Sawerthal dostavil následujícího týdne (22. 8. 1864), sešel se s důstojnickým sborem a spolupodepsal protokol vzájemné dohody. V ní je všemi stranami odsouhlaseno, že kapelník bere na vědomí dříve ujednané ukončení smlouvy, ale v posledním bodu výslovně formuluje prosbu, „[...] aby mu byla, s ohledem na jeho stav nemocných a početnou rodinu, od slavných úřadů udělena podpora na ošetřování, o které věří, že se jí cítí být hoden, při laskavém zohlednění jeho dlouholeté služby a uznání vyjádřených při různých příležitostech.“⁷³ Dne 2. září se pak obrací prvním z dlouhých dopisů na plukovníka Mathiase Leissera, svého nadřízeného v mexických službách a někdejšího kolegu z námořnického důstojnického sboru,⁷⁴ a předestírá mu návrh, jak vyslat kapelu do Mexika bez jeho účasti. Osobně laděné psaní začíná slovy: „*Člověk míní, Pán Bůh mění*“. *Tak jste mi to napsal ve Vašem prvním dopise. Dnes si musím posloužit tímtež mottem.*“⁷⁵ Ve familiárním, ale věcném a uctivém tónu líčí svůj zdravotní stav, informuje o důrazné radě lékařů, aby nejezdil do Mexika. Jako náhradníka nabízí mladého svobodného kapelníka Josefa Řebíčka,⁷⁶ jehož doporučuje jako ředitele orchestru českého divadla v Praze se zkušenostmi z výmarské kapely Franze Liszta.⁷⁷ Dále přidává praktické podrobnosti k vybavení kapely do expedičních podmínek, naléhavě doporučuje zejména dokoupit sadu rezervních nástrojů pro nutné opravy. V konceptu

---

M: Kriegsmarine allein) auszutreten, in dem ich die heilige, schwere Pflicht habe, für meine Frau und sieben unmündige Kinder und meinen greisen Vater zu sorgen, [...].“ NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 14. 7. 1864.

72 „*An das löbliche Kais: Königl. Marine=Infanterie=Regiments=Commando zu Pola. Der gehorsamst Gefertigte begab sich zu Folge löblichen Regiments-Befehlschreibens ad Nr. 5184 dc d: Pola am 2ten August 1864 auf die Rückreise und befindet sich bereits in Wien. Sein altes Brustübel mit Herzklopfen und Beklemmungen, das ihn bereits in Jahre 1857-58 durch 6 Monate ans Krankenbette fesselte kam neuerdings zum Ausbruch und verschlimmerte sich derart, dass er seine Reise nicht fortsetzen kann, sondern ärztliche Hülfe in Anspruch nehmen musste, und demnach zum festgesetzten Tage nicht wird in Pola eintreten können. Wien am 13ten August 1864. J. Sawerthal, Kapellmeister.*“ NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 13. 8. 1864.

73 „[...] *Der genannte Herr Marine Capellmeister nimmt diese Aufkündigung mit der Bitte zur Kenntniss, dass ihm in Rücksicht eines kränklichen Zustandes und seiner zahlreichen Familie wegen seiner Versorgung die Unterstützung der Hohen Behörden zu Theil werde, in dem er sich der gnädigen Berücksichtigung in weiteren Anbetracht seiner lanjäährigen Dienstzeit und bei verschiedenen Anlässen belobten Verwendung würdig zu fühlen glaubt.*“ NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 22. 8. 1864.

74 Mathias Leisser, major c. k. rakouského námořnictva, byl rozhodnutím z 30. dubna 1864 uvolněn do mexických služeb. Viz *Kaiserlich-königliches Marine-Verordnungsblatt, Viertes Jahrgang*, Wien 1864, s. 63.

75 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 2. 9. 1864. Úplný přepis a překlad dopisu viz příloha.

76 Josef Řebíček (1844–1904), houslista a dirigent, byl v době psaní dopisu dvacetiletý. Působil jako člen dvorní kapely ve Výmaru (1861–3), poté jako ředitel orchestru pražského Prozatímního divadla (1863–1865). Následně působil jako kapelník v německém Stavovském divadle v Praze (1865–1868), ve Wiesbadenu, Varšavě, Budapešti a Berlíně. Viz *Český hudební slovník online*, <https://slovník.ceskyhudebnislovník.cz> [přístupeno 19. 12. 2024].

77 Franz Liszt (1811–1886) byl kapelníkem sasko-výmarského velkovévody v letech 1848–1861. V té době se kolem něho formoval kruh modernistických skladatelů, později zvaných novoněmecká škola.

dalšího odeslaného dopisu z 12. 9. pak Sawerthal popisuje znovu a podrobněji svůj návrh na organizaci hudby pro Mexiko.⁷⁸ Navrhuje, že se zúčastní vycvičení kapely v Lublani, kde osobně dohlédne na převzetí nástrojů a předá vedení náhradníkovi, jemuž bude dále nápomocen „[...] až do nalodění, a poté pojedou ke své rodině do Čech, abych si podle možnosti co nejdříve napravil své poškozené zdraví, a našel si něco k pár zlatým svého důchodu, abych byl v stavu být při výchově svých dětí.“ Zmiňuje se výslovně o uskutečněných nákupech hudebnin v Praze, Vídni a Veroně, určených pro vojenskou hudbu i smyčcový orchestr. Díky této zmínce můžeme považovat za potvrzený předpoklad, že mexická kapela byla od počátku zamýšlena jako univerzální orchestr schopný vystupovat v dechovém i symfonickém obsazení. Tentýž záměr je znovu potvrzen informací o na zadání výroby všech druhů nástrojů pro mexickou kapelu – smyčcových u firmy Lausmann v Linci,⁷⁹ dřevěných u Zieglera⁸⁰ a žesťových u Stowassera.⁸¹ Dále Sawerthal znovu připomíná potřebu rezervních nástrojů, přičemž zmiňuje svou připravenost osobně zkontrolovat přiladění dřevěných nástrojů k žesťovým a zařídít jejich případnou reklamaci ve Vídni. Z dalších událostí je jisté, že Sawerthal skutečně přijel ke kapele do Lublaně (22. 9.)⁸² a podnikl ještě poslední návštěvu Prahy (29. 10).⁸³ Aniž bychom však znali další podrobnosti, následující přijatý dopis z 22. října vysvětluje, že se svým návrhem neuspěl a svůj záměr zůstat s rodinou neobhájil. Plukovník Leisser jej z Lublaně informuje, že mu byla na jeho žádost přiznána záloha 1000 zl. na podporu rodiny, která bude vyplacena po splnění závazků vůči dobrovolnickému sboru, a dále cestovní „*Equipierungs douceur*“ ve výši 200 zl.⁸⁴ Dne 2. listopadu pak obdržel od Leissera osvědčení k zaopatření během cesty (*Verpflegs-Certificat*), včetně přiznání platu 100 zl. měsíčně během plavby. Zajištěna byla i cesta a ubytování dcery Mathildy, s komentářem: „*Pokud jde o jeho žádost o volný spolupřevoz jeho dcery a případně o její, otci odpovídající ubytování na palubě, doporučuji jej blahosklonnosti chvályhodného velení sboru, s poznámkou, že zmíněná slečna byla vychována jako zpěvačka na náklady Jeho výsosti císaře Maxmiliána v Miláně a v Praze.*“⁸⁵ Zároveň Sawerthalovi přišlo

78 Koncept dopisu nemá adresáta, vzhledem k odkazům na předchozí dopis předpokládáme, že jde o pokračování korespondence s M. Leisserem. NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 12. 9. 1864. Úplný přepis a překlad dopisu viz příloha.

79 Josef W. Lausmann, majitel firmy v Linci, člen rozvětvené nástrojářské rodiny pocházející ze severočeských Kraslic.

80 Johan Baptist Ziegler (Vídeň 1823 – 1878), vídeňský výrobce dřevěných dechových nástrojů, od roku 1858 vedl rodinnou firmu, specializovanou na nástroje pro vojenské kapely. Viz Christian FASTL, „Ziegler, Familie“; in: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x001300f4> [přístupeno 19. 12. 2024].

81 Ignaz Stowasser (Kraslice 1811 – Vídeň 1892), výrobce žesťových nástrojů, jeden z početné nástrojářské rodiny Stowasserů pocházející ze severočeských Kraslic. Viz Christian FASTL, „Stowasser (Stowasser), Familie“; in: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001e259> [přístupeno 19. 12. 2024].

82 J. R. Sawerthal se ubytoval v Lublani na adrese *Bairischer Hof*, viz *Fremden-Anzeige, Laibacher Zeitung* 1864, 216 (33. 9.), s. 4.

83 *Angekommene am 29. Oktober 1864. Prager Zeitung* 1864, 258 (30. 10.), s. 2.

84 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 22. 10. 1864.

85 „*Betreff der wenn ihm vorgebrechten Bitte um freier Mitüberfuhr für seine Tochter und beziehungsweise ihrer, dem Vater equiparirenden Unterkunft an Bord, empfehle ich ihn den Wohlwollen des löblichen Corps=Commandes, bemerkend, dass das erwähnte Fräulein auf Kosten Sr. Majestät des Kaisers Maximilian zu Mailand und Prag zur Sängerin ausgebildet worden ist.*“ NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 2. 11. 1864.

vyrozumění o rozvázání jeho kontraktu u námořní hudby v Pule (7. 11.).⁸⁶ S obsahem těchto dokumentů se zcela shoduje zpráva ve *Slavoji*, že „Dne 30. října t. r. odebral se kapelník u vojska námořního, pan Zavrtaľ za svým novým povoláním co cís. gen. ředitel hudby do Mexika. Bylot' práním Jeho c. Veličenství, by krajan náš v místo tuto jmenované se uvázal, poněvadž J. Veličenství v Zavrtaľovi v době, co u c. k. námořnictva rakouského trval, seznal hudebníka nadaného. Krajan náš odebral se do Vídně, odtud se odeběře do Lublani a do Terstu, odkud expedice cestu do Mexika nastoupí. Jeho c. Vel. vydal rozkaz, aby se osobám cestujícím dostalo co nejvýbornějšího ošetřování.“⁸⁷ Ke své kapele pak dojel do Lublaně podruhé 12. nebo 13. 11.,⁸⁸ tentokrát již týden před termínem vyplutí.

Mexický expediční sbor byl přepraven na několika lodích, přičemž kapela byla naloděna společně s důstojnickým sborem na parník *Bolivian*, který vyplul z Terstu 19. listopadu 1864. O této události podává zprávu česky psaný článek ve *Slavoji*, podepsaný Zavrtaľem. Je uveden zdravicí: „Přislibiv krajanům svým, že neopustím Evropy, aniž bych jim zprávy a byť i dosti skrovné o výpravě své podal, konám tuto povinnost mně veledrahou [...]“⁸⁹ Vy- broušený text, prozrazující nadaného literáta, byl zjevně přeložen z němčiny, což prozrazuje hned titul „Na okraji Boliviana“, kde si překladatel zjevně neporadil se slovem „Bord“ ve významu lodní paluby. K činnosti během plavby kapelník informuje, že „...sbor důstojníkův jest vzdělaný a člověk se potkává všude s nejsrdečnějšími kamarády. Je-li počasí příznivé, hraje hudba na palubě dopoledne a odpoledne celou hodinu.“ Více podrobností k práci kapely sděluje další zpráva od člena kapely Františka Sakaře.⁹⁰ Tento bývalý kapelník⁹¹ přiznává, že kapela byla sestavena velkým dílem ze začátečníků, což bylo v tehdejších vojenských kapelách obvyklé, a že kapelník maximálně využil několikátýdenní čas plavby k nácviku: „Jak známo, bylo zasloužilému Zavrtaľovi za povinnost uloženo, aby správnou kapelu pro vojsko Mexikánské zjednal. Kdož úkon tento dobře uváží, vyznají se se mnou, že věru úlohou to přebídnou, hudebníkům jenom k tomu cíli sehnali, na jich spůsoblost ani nehledíc. Omne principium grave, a my tu měli na začátku mnohých nesnází překonati. Než povážlivý Zavrtaľ neustal ve své pilnosti a jal se se svou kapelou ihned pochody studovali. Krátký čas to pokulhávalo; avšak kráčíme vůčihledně ku předu i kojíme se naději, že se naše kapela brzy každé jiné rakouské hudbě vojenské vyrovná.“ Zpráva též informuje o významnějších členech kapely⁹² a dosvědčuje, že už při nácviku bylo pamatováno na budoucí

86 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis ze 7. 11. 1864.

87 Domácí zprávy, *Slavoj* 5, 1864, 10 (1. 11.) s. 354–355.

88 Fremden-Anzeige. *Laibacher Zeitung*, 1864, 261 (15. 11.), s. 1044.

89 [Josef R.] ZAVRTAL, V Gibraltar, na okraji Bolivianu, dne 29. listopadu 1864, *Slavoj* 6, 1865, 4 (15. 2.), s. 59–60.

90 Fr[antišek] SAKAŘ, V St. Martinique, dne 16. prosince 1864, *Slavoj* 6, 1865, 4 (15. 2.), s. 60–61.

91 František Sakař, narozený ve Staré Huti, absolvoval pražskou konzervatoř (1852–1858, pozoun) a byl od roku 1862 kapelníkem hudebního sboru pražského Sokola. Josef SRB DEBRNOV, *Slovník hudebních umělců slovanských*, díl 4, rukopis, NM-ČMH, 15 A 33.

92 „Značnější síly naší kapely jsou Vám známy, jest to předkem a nejprve ředitel statný Rudolf Zavrtaľ, absolvovaný žák Pražského konservatoře a bývalý kapelník ve vojště námořnickém; Vilém Heide, bývalý kapelník v lázních Gleichenberských; Michal Karch, bývalý kapelník vojenský; Kohlíček, sólista na křídlovku, Jirásek, já Sakař a 68 mužů.“ Tamtéž.

dislokace menších kapel⁹³ a na součinnost s divadlem.⁹⁴ Pilný nácvik a zantelné pokroky kapely dosvědčuje také jiný člen výpravy ve vídeňském *Militär-Zeitung*.⁹⁵

Po příplutí do Mexika dostala kapela ještě několik vítaných týdnů na nácvik. Informuje o tom Sawerthal v dalším dopise, tentokrát již pro vídeňské *Konstitutionelle Volks-Zeitung*: „*Jak moc jsem se těšil na hlavní město, tak jsem se bál tam přijít, byl jsem nesmírně šťastný, že nás pan generál vedl tak, že jsme cestou přišli do Puebly; neboť jako naši pánové toužili po bojišti, tak jsem já toužil po kasárnách, abych mohl studovat. Teď jsem začal drilovat od časného rána až do noci, a dal jsem lidem sotva čas spolknout jejich příděl; nemohl jsem jim darovat ani hodinu, ani kdybych chtěl, protože jsem ihned dostal od francouzského polního velitelství rozkaz, dvakrát do týdne hrát od osmi do půl desáté na velkém náměstí – mimochodem řečeno, na jednom z nejkrásnějších náměstí, jaká je možné vidět.*“⁹⁶ Teprve na výzvu od císaře kapela přivedla rakouské dobrovolníky do Ciudad de México za zvuků rakouských pochodů a způsobila zde „furor“.⁹⁷ O její činnosti a oblíbě u publika jsme pak průběžně informováni novinovými zprávami a Sawerthalovými články, které dále vycházely v němčině. Na mexické půdě pak dostal Sawerthal ještě jeden osobní dopis od plukovníka Leissera psaný ve Vídni po Vánocích (26. 12. 1864), v němž jej Leisser všemožně uklidňuje, chválí jeho rozhodnutí a ubezpečuje jej o dobrém zabezpečení jeho rodiny.⁹⁸

Mathilde Sawerthal a příběh jejího angažmá v Praze a Mexiku

V průběhu léta 1864, kdy se J. Sawerthal zdržoval v Čechách, se v Praze odehrály další události. Souvisely s pozdějším mexickým angažmá jeho dcery Mathilde, která byla posléze angažována mexickým císařským divadlem a těšila se zde titulu *Prima donna assoluta*.⁹⁹ Mathilde (1846, Temešvár–1908, Řím), byla nejstarší ze sedmi dětí Josefa a Marie Sawerthalových. V Praze se podepisovala jako Mathilde Sawerthal nebo Matylda Zavrtalova,

93 „Z celého toho počtu hudebníkův vyberou se síly nejstatečnější a budou co dvorští hudebníci u Jeho Majestátnosti engagováni, mužstvo ostatní rozdělí se v části a přidělí se k vojenským kapelám jiných pluků.“ Tamtéž.

94 „Až dorazíme na místo povolání, chceme Jeho Veličenství císaře Maximiliána překvapit a hned v divadle operním účinkovati. Poměry časové nám alespoň v tom pomáhají. Studujeme ráno a odpoledne a pouštíme se do nejtěžších oper a ouvertur.“ Tamtéž.

95 „Unsere Korpsmusik, die täglich ihre Proben am Deck hält und unter der trefflichen Leitung ihres Direktors Herrn Sawerthal sehr erfreuliche Fortschritte macht, trägt zur Erhaltung des Humors und der guten Laune nicht wenig bei.“ Der „Bolivian“ und seine Gäste. *Militär-Zeitung* 18, 1865, 6 (21. 1.), s. 41.

96 „So sehr ich mich auf die Hauptstadt freute, so sehr fürchtete ich mich, dahin zu kommen und war überaus froh, daß es der Herr General so einleitete, daß wir vorläufig nach Puebla kamen; denn so sehr sich unsere Herren ins Feld sehnten, so sehr sehnte ich mich nach der Kaserne, um studiren zu können. Nun fing ich an zu drillen von früh Morgens bis in die Nacht und ließ den Leuten kaum Zeit, ihre Menage zu verschlucken; ich konnte ihnen keine Stunde schenken, wenn ich auch gewollt hätte, denn ich erhielt gleich vom französischen Platz-Kommando Befehl, zweimal in der Woche von 8 Uhr bis 9 1/2, Uhr Abends auf dem großen Platze zu spielen (beiläufig gesagt, einen der schönsten Stadtplätze, die man sehen kann).“ [Josef SAWERTHAL], Brief eines ehemaligen österreichischen Kapellmeisters aus Mexiko. Mexiko, 7. Mai. *Konstitutionelle Volks-Zeitung* 1, 1865, 59 (15. 6.), s. 5–6.

97 Tamtéž.

98 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dopis z 26. 12. 1864.

99 Viz např. ve zprávě Die Theater in Mexico. *Signale für die musikalische Welt*, 1866, 5 (Leipzig, Januar), s. 75.

- 802 -

Oesterreichijche Auswanderer nach Mexiko.

Obrázek 5 – Rakouští vystěhovalci do Mexika podle karikatury z října 1863: Dvě jdou do Mexika, protože doufají, že se tam stanou bohyněmi dne – Češi, kteří spekulují, že se stanou v Mexiku dvorními muzikanty – Maďar: „Ebatta, to radši půjdu do Mexika než do Vídně!“ – kramáři, kteří doufají ve zbohatnutí na francouzských kostech. *Der g'rade Michel* 2 (1863), 40 (3. 10.), s. 952.

stu pro své děti,¹⁰⁵ pravděpodobně v době své první rekonvalescence (1857),¹⁰⁶ se v jedné z písní¹⁰⁷ výslovně zmiňuje nejstarší sestra Mathilde, její studování na milánské konzer-

v Mexiku se vdala za Aloise von Weismann zu Weissenstein (1839–1880)¹⁰⁰ a po návratu do Evropy vystupovala jako Mathilde Weissmann-Sawerthal.¹⁰¹ V době událostí roku 1864 jí bylo osmnáct let, měla za sebou absolutorium pražské konzervatoře a první divadelní sezónu. Jak vyplývá z dochovaných dopisů, její otec se jí v té době snažil zajistit angažmá v Praze, ovšem toto úsilí se z ne zcela jasných důvodů nezdařilo, takže pozdější úspěšné angažmá v Mexiku bylo i pro ni náhradním řešením.

Mathilde Sawerthal vystudovala zpěv na konzervatoři v Miláně (1857–1859)¹⁰² a poté v Praze (1859–1863).¹⁰³ Šestileté studium odpovídalo zvyklostem na pěveckém oddělení pražské konzervatoře, kam byli přijímáni uchazeči ve věku 12–18 let, obzvláště talentovaným mladším byly udíleny výjimky.¹⁰⁴ O tom, že jedenáctiletá Mathilde skutečně studovala v Miláně, nepřímo vypovídá vzácně dochovaný pramen z rodinného prostředí. V sešitě skladbiček, které napsal J. Sawerthal v Ter-

100 Životopisná data Aloise v. Weissmann viz parte, *Tagespost* 25 (1880), 125 (Graz 11. 5.), s. [8].

101 Základní data k životopisu Mathildy Sawerthalové viz: Christian FASTL, „Sawerthal (Saverthal, Sawertal, Zaverthal, Zavrthal, Zavrthal), Familie“; in: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001e066> [přistoupeno 19. 12. 2024].

102 Viz tamtéž.

103 Jan BRANBERGER, *Alphabetisches Verzeichnis der Absolventen des Prager Konservatoriums für Musik*, s. 352, *Sawerthal Mathilde, Temeswar in Banat, Gesang (1859–1863)*.

104 Tamtéž, s. 36.

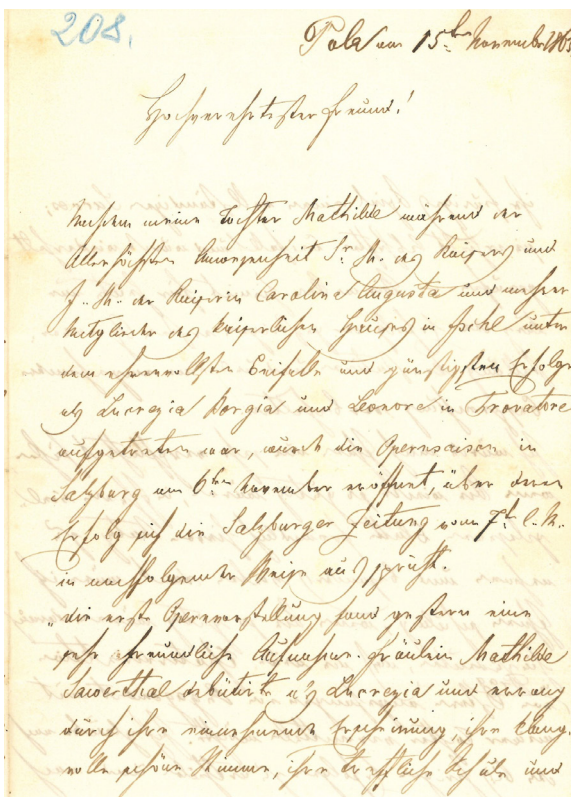
105 [Josef SAWERTHAL], *Grosse Concerte für den vierjährigen haushohen Virtuosen Heinrich Sawerthal ind seine Schwestern, grössten Theils [...] gedichtet und componirt [...] von dem Vater des Virtuosen. Triest und Venedig in den Jahren 1857–1861*. NM-ČMH, č. přír. 99/73.

106 Viz pozn. č. 70.

107 No. 5 *Millie Walzer*, tamtéž.

vatoři¹⁰⁸ a vyhlášení jejího příjezdu¹⁰⁹ na Molo Carlo v Terstu.¹¹⁰ K době dvouletého studia v Miláně (1857–1859) by se mohly vztahovat dvě celkem vysvětlující okolnosti. První z nich se týká arcivévody Maxmiliána, který byl po svém sňatku jmenován místodržitelem Lombardie a sídlil v Miláně (1857). Společně s arcivévodkyní Charlottou poskytoval v Itálii i později v Mexiku stipendia nadaným mladým umělcům, a k prvním takovým tedy mohla patřit jedenáctiletá dcera Maxmiliána – kapelníka, která pak po svém absolutoriu (1863) nezapomněla své mecenášce předzpívat.¹¹¹ Tato podpora byla připomínána i při zařizování cesty do Mexika.¹¹² Druhá okolnost se týkala zázemí v rodině. V Miláně nějaký čas bydlel Václav Zavertal se svou ženou, zpěvačkou Carlottou Maironi-Zavertal (1827–1873). I v letech, kdy oba bratři společně působili

Obrázek 6 – Dopis J. Sawerthala J. Ulmovi, 1. stránka (Hochverehrtester Freund!) NM-ČMH, č. př. 11/59, č. 208

v Terstu (1854–1859), pobývala Mathildina tetička příležitostně v Miláně, což je známo především díky okolnosti, že v jejím domě a v její péči dožil poslední z rodiny Mozartů, Carl Thomas Mozart, († 31. 10. 1858)¹¹³ a manželům Zavertalovým odkázal některé rodinné památky.¹¹⁴ Konec milánského studia pak mohl souviset s válečným rokem 1859, kdy byla Lombardie s Milánem odstoupena Itálii. Václav Zavertal se tehdy rozhodl opustit rakouské služby a odejít za rodinou své ženy do Itálie. Mathilde pokračovala

108 „Auch unser Schwesterlein / in ihren Kämmerlein / „Conservatorium“ / dreht sich dann‘ rum. / Wenn sie von Mailand aus, / kommt dann ins Vaterhaus / springen wir um Sie‘ rum, / vor Freuden um.“ Tamtéž.

109 „Wenn die Mathilde dann / aus Mailand kommt heran, / springen wie alle auf, / rennen im Lauf, / zum Molo Carlo hin, / ob sie im Schiff‘ ist drinn, / umarmen Alle sie / glücklich wie nie!“ Tamtéž.

110 Míněno je Molo San Carlo v Terstu, dnešní Molo Audace.

111 „Slečna Matilda Zavrtalova, dcera našeho krajana p. Rud. Zavrtala, kapelníka u námořnictva, která své vzdělání v konzervatoriu Pražském nabyla, angažována jest co první dramatická zpěvačka u opery v Solnohradě. Nadané této slečně dostalo se té cti, že u J. V. arcivévodkyně Charlotty několik písní zpívala.“ Z Prahy. *Dalibor* 6, 1863, 26 (10. 9.), s. 208.

112 Viz pozn. č. 81.

113 Constant von WURZBACH, *Biographisches Kexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 19, Wien 1868, s. 294.

114 Henry Georg FARMER – Herbert SMITH, *New Mozartiana: The Mozart relics in the Zavertal Collection at the University of Glasgow*, Glasgow 1935.

od tohoto roku ve studiu v Praze a stala se zde jednou z posledních žákyň profesora Giovanniho Gordigianiho (1798–1871), který se stal legendární postavou pěveckého oddělení pražské konzervatoře, a to jak svým bohémským přístupem k povinnostem, tak počtem úspěšných žáků.¹¹⁵

Po absolutoriu pražské konzervatoře na jaře 1863¹¹⁶ Mathilde Sawerthal debutovala v salzburské opěře, kde otevřela divadelní sezónu jako Donizettiho *Lucrezia Borgia*¹¹⁷ a byla zde od listopadu angažována.¹¹⁸ Předtím absolvovala koncert v Pule, s doprovodem členů námořní kapely a bouřlivým úspěchem, a poté přijela v doprovodu otce do Salzburku.¹¹⁹ V březnu 1864 přijala angažmá na další sezónu do královské opery v Hannoveru.¹²⁰ Dne 22. června téhož roku se poprvé objevila zpráva, že „*Frl. Sawerthal, recte Zavrtal*“, je pozvána do Prahy.¹²¹ Další podrobnosti se dozvídáme opět z korespondence J. Sawerthala, konkrétně ze dvou dopisů z konce roku 1863, nacházejících se mimo fond jeho pozůstalosti. Jsou adresovány redaktoru *Slavoje* Josefu Ulmovi (1826–1865) a dokládají tehdejší přátelské kontakty námořního kapelníka s českým hudebním životem v Praze. V prvním dopise, psaném v Pule 15. listopadu, přeposílá Sawerthal pochvalnou recenzi na výkon své dcery a přimlouvá se u Ulma, aby byla v jeho „hojně čteném listu“ uveřejněna zpráva o jejím úspěšném debutu v Salzburku a domluveném angažmá v Praze.¹²² Doporučuje ji pro její schopnost zpívat v němčině i češtině, pro případ, že by byly obě scény sloučeny pod jedním vedením. Tyto reálie odpovídají nástupu ředitele Františka Liegerta (1803–1881), který od března 1864 vedl české Prozatímní divadlo. Liegertovi se podařilo v této sezóně přivést do Prahy doposud nevidaný počet hostujících osobností a přivést pražské publikum do českého Prozatímního divadla (otevřeno bylo na konci roku 1862), ovšem ambiciózní projekty jej přivedly do insolvence.¹²³ Sawerthalova zpráva se skutečně objevila v Ulmově českém časopise *Slavoj*, ovšem je jen velmi stručná, a především se v ní místo Prahy označuje angažmá v Hannoveru.¹²⁴ Vysvětlení podává druhý ze Sawerthalových dopisů Ulmovi, psaný v Pule o devět dní později (24. 11.).¹²⁵ Reaguje na nedochované psaní z 19. 11. a na dopis od Matyldy, již právě v časové písni spolupodepsal výhodnou smlouvu do Ha-

115 Podrobněji viz Karel LEISS, *Pěvecké oddělení pražské konzervatoře*; in: Václav Holzknicht, *150 let pražské konzervatoře*, Praha 1961, s. 190–225, zde 191–195.

116 „*Slečna Zavrtalova zpívala arii z Fuchsovy zpěvohry „Guttenberg“.* Hlas slečny, vysoký soprán, je silný a libozvučný, jest mu však zapotřebí stálého a přísného cviku; i můžeme slečně, až tohoto nabude, krásnou budoucnost prorokovati.“ Zikmund KOLEŠOVSKÝ, Druhý a třetí koncert konservatoria Pražského, *Slavoj* 2, 1863, 8 (15. 4.), s. 154.

117 Aus unserer Briefmappe. *Wiener Theater Chronik* 5, 1863, 46 (12. 11.), s. 184.

118 Salzburger Tagesneuigkeiten. *Salzburger Zeitung* 1863, 223 (2. 10.), s. 3.

119 Podrobná zpráva viz Salzburger Tagesneuigkeiten, *Salzburger Zeitung* 1863, 224 (3. 10.), s. 3.

120 Salzburger Tagesneuigkeiten. *Salzburger Zeitung* 1864, 70 (26. 3), s. 3.

121 „*Fln. Sawerthal, recte Zavrtal, ist am Prager Theater engagirt. Die Dame ist die Tochter des Marine-Kapellmeisters und eine Schüllerin des Prager Konservatoriums.*“ Theater und Kunstnotizen. *Volks-Blatt* 2, 1864, 219 (Wien 9. 8.), s. 5.

122 NM-ČMH, č. př. 11/59, č. 208.

123 Podrobně viz Oscar TEUBER, *Geschichte des Prager Theaters* 3, Prag 1888, s. 677–699.

124 „*Slečna Zavrtalova, absolvovaná žákyně Pražské konservatoře, která co první zpěvačka při zpěvohře v Solnohradě angažována jest, obdržela pozvání, by vystoupila pohostinsku na dvorním divadle v Hanovru, kdež pod velmi příznivými výminkami má přijata býti.*“ Domácí zprávy. *Slavoj* 3, 1863, 12 (15. 12.), s. 223.

125 NM-ČMH, č. př. 11/59, č. 211.

Král. zemské české divadlo v Praze.

Daes v sobotu dne 30. července 1864.
(79. hra v předplacení.)

1. pohostinská hra slečny Zavrtaľova, zpěvačky
kr. dvorního divadla v Hanoveru.

Lukrecia Borgia.

Veliká zpěvohra ve 2 jednáních s předehrou dle Romaniho od
J. K. Tyla. Hádka od Donizetti-ho.

OSOBY:

Don Alfonso, vévoda Ferrarský: p. Svarec. — Lukrecia Borgia:
slečna Zavrtaľova. — Gennaro, mladý vojn: pan Polák. —
Maffio Orsini, jeho přítel: pi. Procházkova. — Jeppe Liveretto,
Apostolo Gazzela, Acaanio Petrucci, Oloferno Vitelezze, Italští
šlechticové: p. Horlivé, p. Čech, p. Klatovský, p. Kyzela. —
Gubetta, Španěl ve službě u Lukrecie: pan Hynek. — Rusti-
ghello, důvěrník Alfonsův: p. Neděla. — Kněžna Negreniová:
slečna Malkova.

Rytíři. Zbrojuoši. Dámy. Panošové. Maškary. Knížecí sluhové
a nalévači. Převozníci.

Předehra se děje v Benátkách, hra sama v residenci Ferrare
na začátku šestnáctého století.

Začátek v 7 h.

Konec o půl 10. h.

Königliches Landes-Theater in Prag.

Donnerstag, den 4. August 1864. (106. Abonnements-Vorstellung.)

Erste Gastvorstellung des Fräulein Sawertal,
vom königlichen Hoftheater zu Hannover.

Fünfte Gastvorstellung des Herrn Schätzky,
königl. württemberg'sche Hofopernsängers.

Lucretia Borgia.

Große Oper in 3 Acten von Felix Romani. Musik von G. Donizetti.

Personen:

Alfonso, Herzog von Ferrara, Herr Schätzky. — Donna Lucretia, aus dem
Hause Borgia, seine Gemalin, Fr. Sawertal. — Gennaro, Herr Svarec.
— Gabetto, im Dienste der Herzogin, Herr Polák. — Maffio Orsini, Herr
Proch. — Jeppe Liveretto, Herr Hynek. — Apostolo Gazzela, Herr
Kyzela. — Acaanio Petrucci, Herr Čech. — Oloferno Vitelezze, Herr
Horlivé. — Rustighello, Trabant des Herzogs, Herr Hynek. — Die Königin
Negroni, Fr. Malkova.
Ritter und Nobili. Damen. Masken. Pagen. Wäcker. Diener.
Ort der Handlung: Venedig und Ferrara. — Zeit 1523.

Anfang um 7 Uhr. Ende nach 9 Uhr.

(Zasíláno.)

Slavnému ředitelství českého divadla!

Ačkoli to již skoro nápadné jest, že se slečně Zavrtaľové
meškající již delší čas v Praze, ještě příležitosti neposkytlo k
veřejnému vystoupení, nevěříme přece pověstem, které se roz-
nášejí o překážkách, které se jí z jisté strany a z nekalých
příčin činí, a prosíme tedy slav. ředitelství česk. divadla, aby
pověsti tyto vyvrátila tím, že chvalně známou krajanku naši
v brzkém čase českému obecnstvu předvede.

Někteří milovníci národního divadla.

Obrázky 7–9 Inzeráty a zprávy o an-
gažmá Mathildy Zavrtaľové: inzerát
pohostinského vystoupení v Prozatím-
ním divadle, *Národní listy* 4(1864),
205 (30. 7.), s. 3; inzerát pohostinské-
ho vystoupení ve Stavovském divadle,
Politik 3 (1864) 213 (4. 8.), s. 3;
Zasláno, *Národní listy* 4 (1864), 210
(4. 8.) s. 3.

noveru. Sawerthal znovu vyjadřuje
přání rodiny získat pro dceru an-
gažmá v Praze a ujišťuje Ulma, že
pokud by dostal z Prahy nadějí na
angažmá za podobných podmínek,
je připraven hannoverský kontrakt
rozvázat a zaplatit smluvní poku-
tu.¹²⁶ Sawerthal při tomto jednání
zřejmě neodhadl Liegertovy fi-
nanční možnosti v konkurenci s han-
noverským královským dvorním
divadlem. Pohostinské vystoupení
Mathildy Sawerthalové v Praze se
v létě 1864 uskutečnilo, ovšem, jak
naznačují další zprávy, nedopadlo
ke všeobecné spokojenosti.

Pražský debut byl dojednaná na
české scéně Prozatímního divadla,
ovšem z nám neznámých příčin
k němu nedošlo. Jak bylo inzero-
váno v programu českého divadla,
30. července zde měla vystoupit
slečna Zavrtaľova jako *Lucrezia*
Borgia,¹²⁷ a podruhé 3. 8. v opeře
Střelec kouzelník (Carl M. von We-
ber: *Der Freischütz*) v roli Agáty,
v české verzi Lidunky.¹²⁸ Program
divadel v *Prager Zeitung* (31. 7.)

ještě ohlašoval, že bude hostovat v příštím týdnu na obou scénách, napřed v Prozatím-
ním divadle (3. 8.) a den poté jako *Lucrezia Borgia* v německém Stavovském divadle (4.
8.).¹²⁹ Jak ovšem naznačuje odlehčený článek o divadelních novinkách ve Zlaté Praze,

126 Celý text dopisu viz příloha.

127 Inzerát viz *Národní listy* 4 (1864), 205 (30. 7.), s. 3.

128 Repertoire královského zemského českého divadla v Praze, *Národní listy* 4, 1864, 199 (24. 7.), s. 3.

129 Theater-Repertoire, *Prager Zeitung* 1864, 180 (31. 7.), s. 2.

české publikum ji neslyšelo, „za příčinou náhlého ochuravění a s ním snad spojeného debutu v zdejším německém divadle“.¹³⁰ Také místo druhého ohlášeného představení (3. 8.) byla dána na program činohra.¹³¹ Mezitím (2. 8.) bylo v německém listu *Bohemia* oznámeno s obstrukčním komentářem: „*Slečna Sawerthal, jejíž výkony na jiných scénách již byly v tomto listu tak často chváleny, už vystoupí, po týdny dlouhém zdržování na české scéně, v Německém stavovském divadle, a to tento čtvrtek jako ‚Lucrezia Borgia‘*“.¹³² Současně bylo zveřejněno, že německé divadlo jí nabízí angažmá.¹³³ Tato zpráva nešla pozornosti tisku. V den německého představení, ve čtvrtek 4. 8., byla v Národních listech otištěna s velkým titulkem anonymní výzva, s uštěpačnou reakcí na argument uvedený v *Bohemii*: „(Zasláno). Slavnému ředitelství českého divadla! Ačkoli to již skoro nápadné jest, že se slečně Zavrtalové meškající již delší čas v Praze, ještě příležitosti neposkytlo k veřejnému vystoupení, nevěříme přece pověstem, které se roznášejí o překážkách, které se jí z jisté strany a z nekalých příčin činí, a prosíme tedy slav. Ředitelství česk. divadla, aby pověsti tyto vyvrátilo tím, že chvalně známou krajanku naši v brzkém čase českému obecenstvu předvede. Někteří milovníci národního divadla“¹³⁴ Podobně burleskním tónem psal téhož dne vídeňský *Fremden-Blatt*: „Na naší scéně brzy vystoupí přeběhlice, slečna Zavrtalova, jak se jmenovala v českém divadle, kde ovšem před začátkem představení odřekla, a nyní si chce jako *Fräulein Sawerthal* vysloužit v německém divadle operní ostruhy“.¹³⁵

Vystoupení na německé scéně podle všeho nebylo přesvědčivé, bezpochyby i pod vlivem čerstvých zpráv v tisku, podobně jako další pohostinská představení: *Lucrezia Borgia* (11. 8.), *Donizettiho Belisar* (13. 8.) a Meyerbeerův *Robert Ďábel (Robert der Teufel)* (22. 8.).¹³⁶ Obecenstvo bylo spokojeno, ale pražská kritika byla náročnější. Vídeňský recenzent psal vyloženě o špatném dojmu tohoto i dalších hostování.¹³⁷ Komentář v *Berliner Musikzeitung* upozorňuje, že ředitel české opery Liegert jednal s „*Frl. Zawrtal*“ dříve

130 „[...] A co máme říci o „Lukrecii“, kterou již obecenstvo se zpěváky by zpívati mohlo. To samé platí o „Troubadouru“. Leč námitka by se nám zde učiniti mohla, že pohostinské hry sl. Zavrtalovy a p. Milaszewského uvedení dotčených oper na repertoír vyžadovaly. Sl. Zavrtalovu jsme sice neslyšeli, za příčinou náhlého ochuravění a s ním snad spojeného debutu v zdejším německém divadle, zato bavil dostatečně zpěv p. Miloszewského co Luny v „Troubadouru“. Opera. *Zlatá Praha* 1, 1864, 16 (15. 8.), s. 193.

131 Na program byla dána činohra *Kněz a voják aneb Bitva u kláštera Skalického* Friedricha Kaisera v překladu Josefa K. Tyla Královské zemské divadlo v Praze, *Národní listy* 4, 1864, 209 (3. 8.), s. 3.

132 „*Frl. Sawerthal, deren Leistungen an anderen Bühnen diese Blätter schon so häufig lobende Erwähnung thaten, wird nachdem sie auf der böhmischen Bühne wochenlange hin gehalten worden wahr, nunmehr auf dem deutschen Landestheater und zwar Donnerstag in ‚Lucrezia Borgia‘ auftreten.*“ Repertoire des deutschen Theaters, *Bohemia* 37, 1864, 183 (2. 8.), s. 322.

133 „*Auch das Gastspiel des Frl Zawrtal am deutschen Landestheater soll, [...] wie diese Sängerin gefällt, ein Engagement zur Folge haben.*“ Theater-Repertoire, *Prager Zeitung* 1864, 180 (31. 7.), s. 2.

134 Zasláno, *Národní listy* 4, 1864, 210 (4. 8.), s. 3.

135 „*An unserer Bühne soll bald auch eine Ueberläuferin auftreten, ein Frl. Zawrtal, so hieß sie im czechischen Theater, wo sie aber noch vor Beginn der Vorstellung absagen ließ, das nun als Frl. Sawerthal sich im deutschen Theater die operistischen Spornen verdienen will.* –“ Vom Prager Theater, *Fremden-Blatt* 18, 1846, 214 (4. 8.), s. 5.

136 Oznámení všech představení viz *Prager Zeitung*.

137 „[...] *Frl. Zawertal aus Hannover, welche als Lucrezia (2 Mal) eine schwache, als Antonina im ‚Belisar‘ sogar eine negative Wirkung erzielte.*“ Prag. Recensionen und Mittheilungen über Theater und Musik, 1864, 34 (Wien 20. 8.), s. 543.

a dal jí na program s týdenním předstihem. Jinak se zmiňuje obecně o dojmu z „prvního výstupu, beztak spojeného se všemi možnými, často jen náhodnými překážkami.“¹³⁸ O pozitivní hodnocení se snažil recenzent *Bohémie*. Taktně píše o tom, že úloha Doniettiho Lucrezie nebyla dobře vybrána pro příjemný mladý hlas, a že slečna bude potřebovat ještě nějaký čas divadelní rutiny, než bude zpívat podobné „démonicky vášnivé“ role stejně dobře jako její slavné předchůdkyně na této scéně. Zároveň mezi řeči jmenuje konkurentky v českém divadle, které mohly být příčinou jejího rozhodnutí dát přednost německé scéně.¹³⁹

Takovéto vtažení do pražských divadelních, tiskových a nepřímo i národnostních intrik mohlo citelně poškodit reputaci začínající sólistky, která byla do té doby bezvadná. Doprostřed těchto dnů spadají i další události. V první řadě je to již zmíněná srdeční příhoda Josefa Sawerthala, po níž se chtěl vyvázat z cesty do Mexika, a podle dopisu z 13. 8. jej zastihla na cestě do Puly, kam byl předvolán k řešení své žádosti o prodloužení smlouvy. Z dalších zpráv vyplývá, že této cestě musel dát přednost před účastí na pěvecké slavnosti v Roudnici nad Labem (15.8.),¹⁴⁰ již se zúčastnili jako hosté Bedřich Smetana a Matilda Zavrtaľova,¹⁴¹ zatímco Josef Sawerthal tehdy již psal do Puly z vídeňské nemocnice.

Aniž bychom znali další podrobnosti, její další působiště bylo dohodnuto v Mexiku. Poté, co se otec Sawerthal definitivně rozhodl odplout za oceán, zařídil místo na lodi *Bolivian* pro sebe i pro svou dceru. Když však splnil své závazky vůči Josefu Ulmovi a napsal zprávu do *Slavoje*, můžeme v ní číst, aniž bychom opět znali příčiny: „*Jak známo, odejel jsem dne 18. listopadu do Trstu, kde mne dceruška má Mathilda očekávala, sdělivši mně zprávu smutnou, že se mnou jeti nemůže. [...] Myslil jsem, že srdce v těle žalem pukne, vida, kterak musím opustiti své upřímné dítě, jež chtělo s otcem radost a žal a veškeré nebezpečnosti snášeti.*“¹⁴² Mathilde všal přijela později a člen kapely Sakař sdělil čtenářům více: „*Až přirazíme na místo, přikročíme k přípravám, jenž se týkají našeho orchestru a poměrů divadelních. Naš orchestr se již řízením Zavrtaľovým vydaří a divadlu se dostane zramenité zpěvačky v osobě dcery našeho kapelníka slečny Zavrtaľovy, která do Mexika co nevidět přibude. Jsem přesvědčen, že v Mexiku nebude míti bojovati s těmi úklady, které u jiných divadel a ze jména u českého divadélka Pražského převládají. S Bohem. Fr. Sakař.*“¹⁴³ Tato invektiva, napsaná z bezpečí odplouvajícího parniku, byla posledními slovy, která si mohl český čtenář přečíst o cestě české kapely do Mexika. Na podzim 1865 zemřeli dva ze tří redaktorů *Slavoje* (Josef Ulm,

138 „*Bei der Konkurrenz um die Acquisition des Fräul. Zawrtal blieb die Direction des deutschen Theaters Siegerin, obgleich Hr. Director Liegert mit der Kunstnovizin früher unterhandelt und ihr definitives Auftreten bereits vorige Woche im Repertoire angekündigt hatte. In wie fern wir ihr hier zu gratuliren können, lässt sich nach einem ersten, ohnehin mit allen möglichen, oft nur zufälligen Hindernissen verbundenen Auftreten um so weniger bestimmen, als uns unbekannt ist, welche Function die Regie dem Frl. Zawrtal zuzuthellen gedenkt.*“ Prag. Berliner Musikzeitung 18, 1864, 34 (24. 8.), s. 269.

139 Deutsches Theater. *Bohemia* 37, 1864, 187 (6. 8.), s. 365.

140 Slavnost svčení praporu zpěv. spolky v Roudnici, *Národní listy* 4, 1864, 222(17. 8.), s. 2.

141 „Mimo zpěv. spolky, které několik sborů velmi pěkně přednesly (přítomný německý zpěv. spolek štěstýsky zpíval též české sbory), zúčastnili se též sl. Zavrtaľova a na všeobecnou žádost p. Bedřich Smetana.“

142 [Josef R.] ZAVRTAL, V Gibraltar, na okraji Bolivianu, dne 29. listopadu 1864, *Slavoj* 6, 1865, 4 (15. 2.), s. 59–60.

143 Fr[antišek] SAKAŘ, V St. Martinique, dne 16. prosince 1864. *Slavoj* 6 (1865), 4 (15. 2.), s. 60–61.

† 28. 10., a Josef Leopold Zvonař, † 22. 11.) a červnové číslo časopisu bylo poslední. Další zprávy z Mexika už vycházely ve vídeňských novinách a jejich autor se psal opět *Sawerthal*. Mathilde přijela krátce nato a dne 30. března 1865 podepsala v Ciudad de México smlouvu s operní společností Annibale Biacchiho.¹⁴⁴ Po návratu z Mexika zpívala Mathilde Weissmann-Sawerthal, v Miláně, Londýně, Oděse i na dalších evropských scénách, není však známo, že by kdy podruhé vystoupila v Praze, ačkoliv sem její otec i strýc v 80. letech opakovaně zajížděli z Anglie. Její bratranec Ladislav Zavrta (1849–1942) v té době v Praze premiéroval opery v češtině,¹⁴⁵ Mathilde sama pak podle pamětníků při návštěvách rodiny často zpívala na kůru v Hrušovanech.¹⁴⁶

Konec mexické kapely a Sawerthalův návrat

O zániku mexické císařské vojenské hudby vydává svědectví ve svých vzpomínkách Josef Uliczny (1868). Jeho popis událostí podporuje tradovaný výklad, že členové rozpuštěné Maxmiliánovy kapely zůstali v Mexiku a později se podíleli se zdomácnění žesťových nástrojů v tradiční mexické hudbě. Uliczny vzpomíná, že po dobytí hlavního města republikány dostala rakouská hudba nabídku přímo od generála a budoucího prezidenta Porfiria Díaze:¹⁴⁷ „*Obzvláště se Porfiriu Díazovi líbila naše plukovní hudba. Je možné, že ho na ni upozornili obyvatelé hned při jeho příchodu do města. Byla vyzvána, aby něco zahrála. Ihned poté jí byly předloženy vysoké nabídky, myslím, že pro každého tři pesos denně, což je sedm zlatých rakouské měny. Protože mnozí z hudebníků ve své vlasti nic neměli, rozhodla se většina z nich zůstat, jen někteří se k tomu nenechali za žádnou cenu pohnout. Řekli verbujícími republikánským důstojníkům přímo do očí: ‚Nezůstaneme u vás za žádnou cenu, protože vy jste zastřelili našeho Maxe‘. Přesto to byl smutný pohled, vidět naši plukovní hudbu, jak odchází, aby odteď hrála nepříteli všechny ty krásné skladby, které nás často těšily a upomínaly na domov. Mnohým důstojníkům byly činěny nabídky, aby vstoupili do armády v mnohem vyšší hodnosti – všechno marné.*“¹⁴⁸

144 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 30. 3. 1865.

145 V Praze byly premiérovány jeho opery *Noc ve Florencii* (Prozatímní divadlo, 20. 3. 1880) a *Myrrha* (Národní divadlo 7. 11. 1886).

146 „*Die Tochter Mathilde war Opernsängerin, sang auch öfter in der Ruschowaner Kirche.*“ Johann HAUDEK, Leitmeritz am 7. Okt. 1906. Sawerthal und Zavertal, *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 29, 1906, 4, s. 377.

147 Porfirio Diaz (José de la Cruz Porfirio Díaz Mori, 1830–1915), generál Juarezovy republikánské armády, který v roce 1876 vedl obléhání Ciudad de México. Posléze stal prezidentem Mexika (1876), jeho vláda se změnila v diktaturu zvanou porfiriát a byla svržena mexickou revolucí (1911).

148 „*Besonders gefiel dem Porfirio Diaz unsere Regiments-musik. Möglich, dass gleich bei seinem Einzuge ihn viele Einwohner auf dieselbe aufmerksam machten. Sie wurde aufgefordert, einige Stücke zu spielen. Gleich darauf wurden ihnen sehr hohe Angebote gemacht, ich glaube dem Manne drei Pesos täglich, das ist 7 fl. österr Währung. Da viele der Musiker in ihrer Heimat nichts hatten, so entschloss sich die Mehrzahl zu bleiben, nur Einige waren um keinen Preis dazu zu bewegen. Sie sagten den sie anwerbenden liberalen Offizieren direkt ins Gesicht: Wir bleiben um gar keinen Preis bei Euch, denn Ihr habt unsern Max erschossen. Immerhin war es ein trauriger Anblick, unsere eigene Regimentsmusik zu sehen, wie sie abzog, um von nun an alle jene schönen Kompositionen, die uns oft erfreuten und an die Heimat erinnerten, dem Feinde vorzuspielen. Es wurden vielen Offizieren Anbote gemacht, mit viel höherem Grade in die Armee einzutreten – jedoch vergebens.*“ Julius ULICZNY, *Geschichte des österreichisch-belgischen Freikorps in Mexiko*, Wien 1868, s. 204.

V té době už Josef Sawerthal v Mexiku nebyl. Se svou kapelou se rozloučil poté, co byl rozpuštěn rakouský dobrovolnický sbor (6. 12. 1866) a zanikl tedy jeho zaměstnavatel i funkce. Patřil k těm, kdo se chtěli vrátit. Jak vyplývá z jeho později vydaného dopisu Ludwigu Bösendorferovi (1835–1919), živil rodinu mimo jiné prodejem klavírů vídeňské výroby, a měl starost naopak o to, aby se z Mexika dostal: „Poté, co bylo Jeho Veličenstvem definitivně rozhodnuto o rozpuštění rakousko-belgického dobrovolnického sboru, slíbili Francouzi, že nás převezou do Evropy, a nám spadl kámen ze srdce. [...] Dnes tedy s potěšením slyšíme, že císař Napoleon vydal transatlantickým kabelem rozkaz maršálu Bazainovi, aby nás do posledního okamžiku považoval za součást francouzského expedičního vojska a staral se o nás. Nyní je díky Bohu náš převoz znovu zabezpečen.“¹⁴⁹ Vydavatel k dopisu připojil další příběh anekdotického charakteru, který je možno vykládat jako důkaz Sawerthalovy obezřetnosti a úsilí dostat se domů: „O měsíce později Bösendorfer obdržel dopis od jiného zástupce své firmy, datovaný rovněž v Mexiku, který uvedl, že Sawerthal našel při svém dlouhém putování útočiště v jednom klášteře. Tam byl přijat s velkou radostí, protože tam byly poškozené varhany a on byl schopen je opravit. Nechal si na to mnoho, mnoho času, aby byl uchráněn před nepřáteli. Když ale klášter znovu opustil, ztratil se. Už o něm více nikdo neslyšel.“¹⁵⁰ Ve skutečnosti (nebo poté) byl Sawerthal pozván k superarbitrážnímu řízení v Pueble, které se konalo měsíc po rozpuštění sboru (10. 1. 1867).¹⁵¹ Byla zde vyřízena jeho repatriace, takže dne 9. dubna 1867 přistál spolu s jinými mexickými veterány opět v Terstu.¹⁵² Zde dostal potvrzení o vystoupení z dobrovolnického sboru, s pochvalným vysvědčením za 2 roky a 9 měsíců kapelnické služby (16. 4.),¹⁵³ a vrátil se ke své rodině v Polepech. Na obecním úřadě obdržel vysvědčení o nezaměstnanosti (19. 12., dokument mu vystavil představený obce, jeho příbuzný Josef Sawerthal)¹⁵⁴ a na konci roku doporučil publiku nově otevřený hostinec.¹⁵⁵ Leitmeritzer Wochenblatt doprovoďil tento inzerát zprávou o jeho návratu z Mexika, zásluhách a vyznamenání Guadaloupským řádem, s komentářem o jeho nové živnosti: „Jak vyplývá z inzerátu v našem dnešním listu, zařídil si pan dvorní kapelník Sawerthal ve své domovské

149 „Nachdem endlich die Auflösung des österreichisch-belgischen Freiwilligenkorps von S. M. beschlossen wurde, hatten die Franzosen versprochen, uns nach Europa zu übershippen, und uns fiel ein Stein vom Herzen [...] Heute nun hören wir zu unserem Entzücken, daß Kaiser Napoleon durch das transatlantische Kabel an Marschall Bazaine den Befehl erließ, uns bis zum letzten Augenblick als Teil des französischen Expeditionsheeres zu betrachten und für uns zu sorgen. Nun ist Gott sei Dank unsere Übershipfung wieder gesichert.“ Vor Queretaro. Der Brief eines Militärkapellmeisters an Ludwig Bösendorfer, *Neues Wiener Journal* 19, 1911, 6477 (8. 12.), s. 3.

150 „Nach Monaten erhielt Bösendorfer von dem anderen Vertreter seines Hauses einen gleichfalls aus Mexiko datierten Brief, in dem er mitteilt, daß Sawerthal nach langem umherirren Zuflucht in einem Kloster gefunden habe. Dort werde er mit großen Freuden aufgenommen, da die Orgel beschädigt war, und er sich bereit fand, sie wieder herzustellen. Er liess sich lange, lange damit Zeit, um vor den Feinden geschützt zu bleiben. Als er aber dann das Kloster wieder verliess, blieb er verschollen. Man hörte nie wieder mehr von ihm.“ Tamtéž.

151 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 6. 1. 1867.

152 Triest (9. April), *Allgemeine Zeitung* 1867, 104 (14. 4.), s. 1700.

153 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 16. 1. 1867.

154 NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 9. 12. 1867.

155 „Neues Gasthaus in Polep. Der Gefertigte hat nach seiner Zurückkunft aus Mexico auf seiner in Polep an der Strasse gelegenen Realität ein Gasthaus eröffnet und empfiehlt sich mit gut eingerichteten Passagierzimmern, Stallungen, guten Getränken und Speisen dem Wohlwollen des Publikums.“ *Leitmeritzer Wochenblatt* 12, 1867, 52 (28. 12.), Beilage, s. [2].

obci Polepech hostinec, a jistě se vyplatí projíždka na saních¹⁵⁶ za poznáním tohoto zkušeného, zcestovalého a vzdělaného člověka jako hostitele v jeho novém působišti. V každém případě je zajímavé potkat v malé obci hostinského, který byl v Americe, podnikl tolik cest, a mluví sedmi řečmi, jimiž asi, kromě našich dvou zemských jazyků, jen málokdo vládne“.¹⁵⁷ Tato novina prošla rakouským tiskem v roli anekdoty o bývalém dvorním kapelníku mluvícího sedmi jazyky v nové roli hospodského,¹⁵⁸ a udělala pomyslnou tečku za zprávami a spekulacemi z roku 1864. V této roli však podnikavý Sawerthal nevydržel dlouho. Na podzim 1868 byl již angažován jako kapelník v britských službách a hostinec pronajal. Jak vyplývá z dalších četných novinových zpráv, během následujících dvaceti let byl ve svém rodišti častým hostem, a zároveň vítaným korespondentem Leitmeritzer Wochenblatt. Jako penzista a vdovec se vrátil (1890) a svá poslední tři léta prožil v Litoměřicích.

Více se můžeme dovědět i k motivům Sawerthalovy cesty do Mexika a návratu. L. Boháček (1935) tlumočí svědectví jeho dcer: „V Mexiku pořádal koncerty, byl však nucen po pádu císařství v r. 1867 opustiti zemi, jejíž státní příslušnost nechtěl přijati.“¹⁵⁹ Vztah k událostem pádu císařství je upřímně vyjádřen v dopise Bösendorferovi. V něm Sawerthal výslovně potvrzuje, že do Mexika odjel na přání císaře Maxmiliána: „Jak víte, přišel jsem sem na zvláštní přání Jeho Veličenstva, a jako starý věrný služebník jsem tu prožil svůj čas čestně a spravedlivě, ale svou nebohrou ženu a šest dětí jsem nechal v Čechách a moje povinnosti jako otce rodiny nedovolují, abych se vzdal svých práv jako rakouského občana a navždy se od svých oddělil [...]“.¹⁶⁰ Maxmiliána, kterého znal od jeho mládí, si osobně cenil mimo jiné jako státníka pokrokových ideálů, které ovšem nemohl v realitě mexické občanské války naplnit. Takto je třeba číst větu: „Bylo by správné přít se s osudem, jestli neměl být tento šlechtný vládce povolán, aby se postavil do čela civilizovaného státu, kde by jeho svobodomyšlné, humanní názory mohly učinit zemi jednou z nejšťastnějších.“¹⁶¹ Několik měsíců před Maxmiliánovou popravou ještě píše:

156 Rozumí se bezpochyby projíždka zimním spřežením, doporučovaná čtenářům z Litoměřic do 10 km. vzdálených Polep.

157 „Wie aus einer Annonce unseres heutigen Blattes hervorgeht, hat Herr Hofkapellmeister Sawerthal in seinem Heimatsorte Polep ein Gasthaus errichtet, und es dürfte wohl eine Schlittenpartie lohnen, um diesen vielerfahrenen, vielgereisten und gebildeten Mann als Gastgeber in seinem neuen Wirkungskreise kennen zu lernen. Es bleibt jedenfalls interessant, einen Gastwirth auf einem kleinen Dorfe zu finden, der in Amerika gewesen, so viele Reisen gemacht, der sieben Sprachen spricht, von denen er außer unsern beiden Landessprachen wol wenige wird benützen können.“ Lokales, Leitmeritzer Wochenblatt 12, 1867, 52 (28. 12.), s. 397.

158 Viz např. Ein Kapellmeister als Gastwirth, Prager Abendblatt 1867, 297 (16. 12.), s. 2.

159 L[udvík] BOHÁČEK, Rod Zavrtaľů. s. 4.

160 „Wie Sie wissen, bin ich auf besonderen Allerhöchsten Wunsch Sr. Majestät hiehergegangen, und ich hatte als alter treuer Diener, ehrlich und rechtschaffen meine Zeit hier ausgehalten, allein ich habe mein armes Weib und sechs Kinder in Böhmen, und meine Verpflichtungen als Familienvater lassen es nicht zu, meine Rechte als österreichischer Staatsbürger aufzugeben und mich für immer von den Meinigen zu trennen [...]“ Vor Queretaro. Der Brief eines Militärkapellmeisters an Ludwig Bösendorfer. Neues Wiener Journal 19, 1911, 6477 (8. 12.), s. 3.

161 „Fürwahr, diese edle Selbstverleugnung, dieser hohe Mut und diese zähe Ausdauer wäre eines besseren Erfolges würdig, und es wäre mit dem Geschieke zu rechten, daß dieser edle Fürst nicht berufen war, an der Spitze eines zivilisierten Staates zu stehen, wo seine freisinnigen, humanen Ansichten das Land zu einem der glücklichsten hätte machen müssen.“ Tamtéž.

„*Mexická koruna byla korunou mučednickou, ale císař sestupuje z trůnu s veškerou ctí, a dějiny nebudou moci jeho ušlechtilým snahám upřít uznání.*“¹⁶²

Sawerthalovo hodnocení pádu mexického císařství se celkem dobře shoduje s výkladem, který byl šířen navrátilými veterány v rakouském a českém povědomí.¹⁶³ Snad nejzhuštěněji je vyjádřen v textech českých kramářských písní, které předkládají drama Maxmiliánova pádu výslovně jako příběh zrady. Z ní je obviňován buď generál Lopez,¹⁶⁴ pokud jde o líčení dramatu jeho zajetí v Querétaru,¹⁶⁵ nebo veškerý mexický lid, což bývá velmi explicitně oznámeno hned v názvu,¹⁶⁶ nebo v první sloce,¹⁶⁷ případně i s odkazem na historii Maxmiliánova povolání na trůn.¹⁶⁸ U navrátilých „mexikánů“, kteří tento obraz upevňovali v kolektivní paměti, je třeba vzít v potaz, že se navrátili domů ještě za Maxmiliánova života a s jeho svolením, a že v jejich rozhodnutí hrála roli přísaha, jíž se zavazovali věrností jeho osobě.¹⁶⁹

Spor Čechů a Němců o rodinu Sawerthalů/Zavrtalů

Korespondence Josefa Sawerthala z roku 1864 přináší nejen nový pohled na vznik české kapely pro Mexiko, ale současně i mnoho dalších informací, které pokládají další otázky. Jedna z nich, která si zaslouží přednostní zájem, se týká podoby Sawerthalova-Zavrtalova českého patriotismu. Josef Sawerthal se po celý život podepisoval rodinnou (německou) formou, ovšem v roce 1864 jsme svědky jeho krátkého sblížení s českými hudebnickými kruhy, veřejně vyjádřeného počestěním jména, v němž následoval svého bratra. Zdá se, že tato epizoda souvisí s politickým uvolněním 60. let 19. století, kdy došlo k nebývalému rozvoji společenského života a zároveň i národního uvědomování, přesněji řečeno přerodu zemské identity v národní. Změnu jména Sawerthal / Zavrtal pozorujeme v téže době, kdy si začaly počestřovat jména i jiné veřejně činné osoby, z nichž nejznámější je asi případ Bedřicha Smetany, který se v 60. letech přestal pode-

162 „*Die mexikanische Krone war eine Märtyrerkrone, aber der Kaiser steigt mit allen Ehren vom Throne herab und die Geschichte wird seinen edlen Bestrebungen die Anerkennung nicht versagen können.*“ Tamtéž.

163 Podrobně viz Lothar HÖBELT, „Verraten und verkauft?“ Napoleon III, Österreich und Mexiko, *Heeresgeschichtliches Museum (ed.): Kontinuitäten und Zäsuren – die 1860er Jahre* (Acta Austro-Polonica, IX, Wien 2017), s. 167–204.

164 Miguel López, císařský plukovník, který v noci na 15. 5. 1867 otevřel brány pevnosti Santiago de Querétaro obléhatelům a umožnil zajmout císaře Maxmiliána.

165 *Truchlozpěv nad smrtí hrdinského a zbožného císaře Maxmiliána, aneb: Oučinek zrady*, Jičín, s. a. KNM, sign. KP R. Hlava 513. „*I. Zrádo, zrádo, ohavná jsi, / hrůzou se až ježí vlasy! / Ten, jenž zrádcem může býti, / nesmi cit člověčí míti.*“

166 *Pravdivá zpráva o velectihodném císaři Maxmiliánu a jeho přetěžké smrti kterou od svých nevěrných podaných podstoupiti musel v Mexiku roku 1867*. KNM, sign. KP R. Hlava 519, „*I. Ach my ubozí vlastenci, / čeho jsme se dočkali, / zlé časově na nás přijdou, / máme k očekávání.*“

167 *Nová píseň o císaři Maxmiliánovi a jeho věrných dvouch generálů*. S.l., s.a. (Vytíštěno roku tohoto). KNM, sign. KP R. Hlava 520. „*I. Poslyšte milí vlastenci / co vám budu zpívati / o této mexické zradě / chci vám oznamovati.*“

168 *Nová píseň o Mexiku, čili hanebné zavraždění mexikánského císaře*. Pardubice: V. Pospíšil 1867, KNM, sign. KP R. Hlava 522. „*I. Ukrutná vražda stala se a mořem, / v té daleké zemi, ve Mexiku, / celá Evropa zaplakala hořem, / učinilo to hrůza povyku. / Neb lid mexický zradil pána svého, / dříve tam na trůn povoláného.*“

169 Text přísahy viz NM-ČMH, č. př. 99/73, *Instruction ad C. K. No. 2434*. Jedná se o tutéž přísahu, která byla používána Rakousku až do roku 1918. Citace české verze téhož textu viz např. Jaroslav HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka, za světové války*, díl III: *Slavný výprask*, Praha 1922, s. 115.

pisovat Friedrich, z dalších vrstevníků pak například Adalberta Fingerhuta / Vojty Náprstka (1826–1894) nebo Emanuela S. Friedberga / Mírohorského (1829–1908). Případ obou bratří Sawerthalů dobře ilustruje problémy vznikající národní sebeidentifikace, obzvláště u lidí vyrostlých v dvojjazyčném prostředí. Zároveň také vypovídá o snahách konkurujících národních kruhů o přivlastnění krajanů působících v cizině, obzvláště pokud se stali slavnými.

Bratři Sawerthalové pocházeli z dvojjazyčného prostředí. Obec Polepy/Polep ležela na německé straně později vytyčené jazykové hranice, mezi německými Litoměřicemi a českou Roudnicí.¹⁷⁰ Patřila k lobbkovickému panství Encovany/Enzowan, přiřazená a přiškolená byla k Hrušovanům/Ruschowan. V první polovině 19. století se zde už vedly písemnosti výhradně německy, ovšem česky se mluvilo v blízkém sousedství. V tehdejší vlastivědné literatuře se uchovávalo povědomí, že okolí bývalo dříve české, jak bylo připomínáno například pomístními názvy, nebo českými nápisy na starých zvonech.¹⁷¹ Také mezi rodinami usedlými v Polepech byla v rovnováze jména s etymologií českou a německou.¹⁷² V matrikách se psalo rodové jméno v německé formě, nejčastěji jako *Sawrtal*, v sousedních Hrušovanech též jako *Safferthal*. Oba bratři absolvovali vzdělání v němčině, a to hrušovanské škole i na pražské konzervatoři, kde byli vedeni pod jménem *Sawerthal*.¹⁷³ Mladší bratr Wenzel (Václav) Hugo začal užívat českou formu *Zavrtal* nebo *Zawertal*, a to již v 50. letech během svého působení ve Vídni.¹⁷⁴ K české formě *Zavrtal* se na čas přiklonil i starší bratr Josef, a to právě v roce 1864, kdy sbíral v Čechách kapelu do Mexika. Tato epizoda však skončila spolu s jeho kontakty s Prahou, a to odplutím do Mexika (1864), definitivně pak po návratu do domovské obce (1867). Dvě formy jména si pak oba bratři ponechali i během svého dlouholetého působení v Anglii. Zůstaly zachovány také na jejich epitafech, zřízených jejich rodinami na hrušovanském hřbitově, kde mají náhrobky vedle sebe *Josef Rudolf Sawerthal* s nápísem německým a *Wenzel Hugo Zawertal* s nápísem anglickým.

Během života obou bratří Sawerthalů, kteří žili od 30. let mimo Čechy, se v jejich rodišti značně proměnilo soužití obou národností, a to od všeobecně přijímaného jazykového utrakvismu až po segregaci, které byla nejsilnější v jazykově smíšených oblastech. Když se na stáří usadili v Litoměřicích (Josef v roce 1890, Václav 1895), právě vrcholil spor o punktace, tedy o administrativní oddělení národnostních teritorií. Josef Sawerthal už byl po návratu z Anglie veřejně vítán ve svém „starém německém domově“.¹⁷⁵

170 Při rozdělení Čech, které bylo vytyčeno definitivně roku 1938, tvořil jazykovou hranici mezi Litoměřicemi a Liběchovem tok Labe. Na německém pravém břehu zůstala enkláva několika českých obcí přiléhajících k Roudnici (Lounky, Chodouny, Vetlá a další) v blízkém sousedství Polep.

171 Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, 1. (Leitmeritzer Kreis), Prag 1833, s. 379.

172 Jména polepských sousedů připomíná, kromě matrik a dalších archiválií, například seznam dárců při sbírce na pohořelé v Kravařích/Grabber v roce 1880. V Polepech byly usedlé rodiny se jmény etymologie německé (*Epstein, Glott, Heller, Herforst, Körpert, Menschl, Sander, Stelzig, Süsemilch, Zentner* ad.) i české (*Czerwenka, Lopata, Polak, Prohaska, Sawerthal, Slanina, Sywal, Wawra*, ad.), nepočítáme-li jména vzniklá z profesí či přezdívek v obou jazycích (*Jäger, Schindler, Schlosser, Wagner, Dlouhy, Liney, Rowney*, ad.). Polepp, 9. August (Für die Graber Abbrändler), *Leitmeritzer Zeitung* 10, 1880, 62(11. 8.), s. 703.

173 J. BRANBERGER, *Das Konservatorium für Musik in Prag*, s. 352.

174 Četné odkazy na účinkování plukovní hudby vedené V. Zawertalem, včetně slovanských besed, viz ANNO [přístupeno 19. 12. 2024].

175 „[...] Hr. Sawerthal hat nach zwanzigjähriger ehrenvoller Thätigkeit in England das Inselreich verlassen, um in Ruhe die Früchte seiner Arbeit zu genießen. Wir heissen den wackeren Landsmann in seiner alten deutschen

Po jazykové příslušnosti rodiny Sawerthalů pátrali členové severočeského německého vlastivědného spolku hned po smrti obou bratří. Johann Haudek (1906) dosvědčil s odvoláním na hrušovanského učitele Ignaze Pillata, že polepská rodina Sawerthalů mluvila němec-ky. Z českojazyčné rodiny však měla pocházet Josefova žena Marie Sawerthalová narozená v Chvalíně.¹⁷⁶ O Václavu Zavrtalovi tentýž Haudek píše, že byl vychován německy a zůstal Němcem, přestože byl považován za Čecha.¹⁷⁷ Jinak o něm vypovídal později L. Boháček (1935), tentokrát s odvoláním na členy rodiny: „Zavrtal zůstal po celý svůj život horlivým českým vlastencem, jenž i v cizině stále sledoval osudy českého národa. Účastnil se probuzeneckého ruchu a žil v přátelském styku s Antonínem Dvořákem a Janem Nerudou.“¹⁷⁸

Oba bratři tedy vyrostli v německé rodině a dvojjazyčném prostředí, a patřili tedy k typickým současníkům, kterým vyhovoval starý typ zemské identifikace jako Čechů (Böhmen). Sami vystupovali jako Němci a Rakušané, ale uměli česky a snahám Čechů přáli. Tento postoj nemusíme považovat za nevyhraněný nebo oportunistický. Sdíleli jej s mnoha současníky, přednostně s dvojjazyčnými vzdělanci, včetně členů zemské aristokracie, kteří dokázali ocenit vzájemný přínos dvou kultur, a odmítali proto jak velkoněmecký, tak mladočeský nacionalismus. Jejich situace se začala měnit s národnostním vyhraňováním po roce 1848 a ještě více po roce 1860. Tlaky na veřejně činné osoby pocítili především nositelé různě transkribovatelných jmen, jejichž podpis vyjadřoval národnostní příslušnost. Josef Sawerthal se držel německé formy, obvyklé v prostředí, v němž se pohyboval jako vojenský kapelník a příspěvatelem vídeňských hudebních listů. Z české strany však byl veřejně upozorňován na českou etymologii jména Zavrtal, a to již před rokem 1848. Učinil tak například Wenzel Staněk (1846), který psal (německy) o panu Zavrtalovi, jenž se podepisuje vídeňských novinách „horribile dictu“ Sawerthal.¹⁷⁹ V roce 1847 byly ještě v pražském tisku přivítány krajanovy úspěchy v Temešváru dobově charakteristickým způsobem: „Zawertal, ein geborener Čeche.“¹⁸⁰ V roce 1860 už česky píšící publicisté opravovali citaci „Rud. Zavrtal (píše se chybně Sawerthal).“¹⁸¹ Příklon k českým hudebním kruhům můžeme u Josefa Sawerthala pozorovat od počátku 60. let, kdy se přestěhoval z Terstu do Pule (1861) a začal pěstovat intenzivnější styky s Prahou, kde studovala jeho dcera Mathilde. Při svých návštěvách¹⁸² mohl být svědkem společenských změn, které během 60. let 19. století přetvořily Prahu ve většinově české město. Přestože v úřední komunikaci neměnil formu

---

Heimat herzlich willkommen!“ Polepp, 6. Oktober, *Leitmeritzer Zeitung* 20, 1890, 79 (8. 10.), s. 1190.

176 Johann HAUDEK, Leitmeritz am 7. Okt. 1906. Sawerthal und Zavertal, *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 29 (1906), 4, Leipa, s. 377.

177 Tamtéž.

178 L[udvík]. BOHÁČEK, Rod Zavrtalů, *Hudební věstník, Organ hudebníků českoslovanských* 28, 1935, 6 (1. 6.), s. 5.

179 „[...] mit ihrem Kapellmeister, dem Hrn. Zawrtal, *[pokračování v poznámce] der sich horribile dictu laut Wiener Musikzeitung Sawerthal schreibt!“ Wenzel STANĚK, Eine Reise von Prag nach Belgrad in Serbien. Moravia 1846, 97 (13. 8.), s. 386.

180 „Zawertal, ein geborener Čeche, hat nach einem serbischen Libretto und serbischen Melodien eine Oper componiert, welche in Temesvár Jubel erregte.“ Slavischer Kunst- und Literatur-Telegraph, Österreichisches Theater- und Musik-Album, Prag 1847, 127 (22.10.), s. 308.

181 „Rud. Zavrtal (píše se chybně Sawerthal), kap. u 53. pěšího pluku,“ Historie jednoty k zvelebení vojenské hudby v Čechách, *Dalibor* 3, 1860, 12 (20. 4.) s. 21.

182 Viz např. pas vydaný v Pule na cestu do Čech, NM-ČMH, č. př. 99/73, dokument z 20. 7. 1862.

Neues Gasthaus in Polep.

Der Gefertigte hat nach seiner Zurückkunft aus Mexico auf seiner in **Polep** an der Straße gelegenen Realität ein Gasthaus eröffnet und empfiehlt sich mit gut eingerichteten Passagierzimmern, Stallungen, guten Getränken und Speisen dem Wohlwollen des Publikums.

Jos. Rud. Sawerthal.

Herzlichen Dank

den Herren Gemeindevorstehern von Buschowa, Polep und Webrutz und deren zahlreicher Begleitung, für die freundliche Begrüßung und Aufmerksamkeit, mit der sie mich am Abende meiner Abreise am Poleper Bahnhofe so freundlich überraschten.

Auf ein glückliches Wiedersehn!

Chatham in England, am 12. November 1874,

Jos. Rud. Sawerthal,

königl. englischer Capellmeister.

Gasthaus-Eröffnung.

Die Gefertigte erlaubt sich, den geehrten Bewohnern von **Polep und Umgebung**, sowie dem p. t. reisenden Publikum bekannt zu geben, daß sie die Gasthaus-Localitäten des Hrn. **J. Sawerthal** in **Polep** (ehemalige Post) pachtweise übernommen und mit allem Komfort eingerichtet hat. Für vorzügliche Getränke, exquisite Küche und prompte, solide Bedienung ist jederzeit bestes georgt.

Einen zahlreichen, gütigen Zuspruch hoffend, zeichnet sich hochachtend

2538

Anna Rosenkranz.

Obrázek 10–12 Inzeráty k Sawerthalově činnosti k v Polepech: Nový hostinec v Polepech. Niže podepsaný otevřel po svém návratu z Mexika hostinec na své realitě ležící u silnice, a poroučí se přízni publika s dobře zařízenými pokoji pro cestující, stájemí, dobrými nápoji a pokrmy. Inzerát, *Leitmeritzer Zeitung* 12 (1867), 52 (28. 12), Beilage, s. [2]; Srdečný dík pánům starostům obcí Hrušovan, Polep a Vrutice, a jejich početnému doprovodu, za milé rozloučení a pozornost, již mě u večer mého odjezdu na polepském nádraží tak mile překvapili. Na šťastnou shledanou! Chatham v Anglii, 12. listopadu 1874. Josef Rud. Sawerthal, královský anglický kapelník. Inzerát, *Leitmeritzer Zeitung* 19 (1874), 91 (18. 11.), s. 5; c Otevírá se hostinec. Niže podepsaná si dovoluje dát na vědomí ctěným obyvatelům Polep a okolí, jakož i p. t. cestujícím publiku, že pachtem převzala pohostinský lokál pana J. Sawerthala v Polepech (bývalá pošta), a zařídila jej veškerým komfortem, výtečnými nápoji, vybranou kuchyní, rychlou a spolehlivou obsluhou. Doufajíc v laskavou přízeň, znamená se s veškerou úctou Anna Rosenkranz. Inzerát, *Leitmeritzer Zeitung*, 15 (1885), 44 (10. Juni), s. 12.

Sawerthal, a to ani když psal do Prahy redaktoru *Slavoje* Ulmovi, v roce 1864 už se v tištěných textech určených veřejnosti začal podepisovat *Zavrtal*, nebo *Zawrtal*. Na tutéž formu tehdy přešla i jeho dcera Mathilde, která se v Praze psala *Matylda Zavrtalova* a vídeňský *Volks-Blatt* připomínal její vystoupení v létě 1864 jako „*Frln. Sawerthal, recte Zavrtal*.“¹⁸³ Tato „česká epizoda“ rodiny Sawerthalů-Zavrtalů ovšem skončila odjezdem do Mexika. Poslední podpis *Zavrtal* nacházíme v posledním ročníku *Slavoje*, a to ve zprávě z cesty, jejímž odesláním splnil dvorní kapelník protislužbu svému pražskému příteli Ulmovi za pomoc při nevydařeném pražském angažmá své dcery. Po návratu do rodných Polep (1867) už neznáme žádný jiný příklad podpisu než rodinnou formu *Sawerthal*, která byla později přijatelná i v angličtině.

Různé psaní bratrů *Sawerthala* a *Zavrtala* bylo okolím akceptováno, rozruch však způsobily změny jména. Narážky na proměnu mezi *Frl. Zawrtal* a *Frl. Sawerthal* byly sou-

¹⁸³ „*Frn. Sawerthal, recte Zavrtal* [...]“. *Theater und Kunstnotizen, Volks-Blatt* II, 1864, 210 (9. 8.), s. 17.

částmi zpráv o přestupu mezi pražskou a českou a německou scénou. Nelibé komentáře se projeví i na české straně, poté, co ne všechny pražské německé listy přijaly změnu.¹⁸⁴ Podobným způsobem bylo později naznačeno v *Leitmeritzer Zeitung* (1902), tři roky po smrti Václava Zavrtala, že forma *Zavrtal*, není v německých Litoměřicích vítána, když byla veřejně pranýřována společně s jinými zjevnými pravopisnými chybami.¹⁸⁵ Později se jméno Sawerthal-Zavrtal, které vstoupilo do povědomí možná i díky bratrům kapelníkům, stalo populárním v české humoristické literatuře, a to v anekdotické dvojici Sauerthal (Zavrtal) a Saukönig (Soukeník).¹⁸⁶

O vztahu Josefa Sawerthala k dobovým formám zemského a národního povědomí můžeme uvést několik konkrétních svědectví. Je známo, že ovládal oba zemské jazyky, nejpozději roku 1859 mluvil také italsky,¹⁸⁷ po návratu z Mexika měl být znalý sedmi jazyků. Nejvýmluvnější doklad jeho pojetí češství můžeme najít ve sbírce skladbiček, kterou napsal pro své děti v prostředí mnohonárodnostního Terstu (1857).¹⁸⁸ Do ní zapsal písně s vlastními texty ve veršované němčině, a poté soubor českých lidových písní (*Böhmische Volkslieder*). Jsou ovšem zapsány bez zkušenosti s novočeským pravopisem, zjevně podle slyšené podoby. Můžeme tu nahlédnout, že pro něho jako českého rodáka, který po celý život psal německy, patřila mluvená a zpívaná čeština k obrazu domova, a přál si, aby o ní měly povědomí i jeho děti. Svůj patriotismus později vyjadřuje v dopise z paluby Bolivianu: „*Prislibiv krajanům svým, že neopustím Evropy, aniž bych jim zprávy a byť i dosti skrovné o výpravě své podal, konám tuto povinnost mně veledrahou, pozdravuje ještě jednou z útrobu srdce svého zlatou Prahu, která mne odchovala, Čechii, která mně život dala a všechny přátele, od nichž jsem co bratr věrně a upřímně byl milován.*“¹⁸⁹ Z pozdějších dopisů z Mexika je patrné, že se sžil s místní s rakouskou komunitou, při vyprávění však neváhá sám sebe se zjevnou zálibou nazvat „tvrdou palicí českou“ (*böhmischer Dickschädel*).¹⁹⁰

Pokud jde o Sawerthalovo politické přesvědčení, svůj rakouský a český patriotismus dal veřejně najevo v roce 1848, když po bitvě Vicenzy, vybojované českými pluky (10. 6. 1848), signoval dva pochody, jeden s názvem *Victoria* (Vicenza 27. 7. 1848), druhý s český

184 „*Pan Zavrtal, kapelník vojenské hudby Mexikánské, jmenuje se dle „Bohemia“ Sauerthal – ona pak píše se „Bohemia“, jen že se vyslovit musí „Germania“.* Blesk I, 1864, 11 (10. 9.), s. 87.

185 Viz například v seznamu donátorů litoměřické dobročinné sbírky v roce 1902, kde je dvojí ortografie jména pranýřována společně s jinými písařskými omyly: „*Bei Veröffentlichung des ersten Theiles der Subskriptionsliste sind theils im Druck, theils aus Versehen bei Herrn Martin einige unliebsamme Namensveränderungen vorgekommen. So soll es heißen statt St. L. P. Pleskory = Statthaltereipraktikant Pleskarz, statt Frau Ballony = Frau Balling, statt Familien Saverthal und Zavrtal = Familie Sawerthal, dann ein zweitesmal statt Zavrtal = Frau Zimmer.*“ Koncert zu Gunsten der Kaiser Franz Josef-Regierungsjubiläums-Freitischstiftung für Zöglinge der Lehrerbildungsanstalt in Leitmeritz, *Leitmeritzer Zeitung* 1902, 26. 11., s. 4.

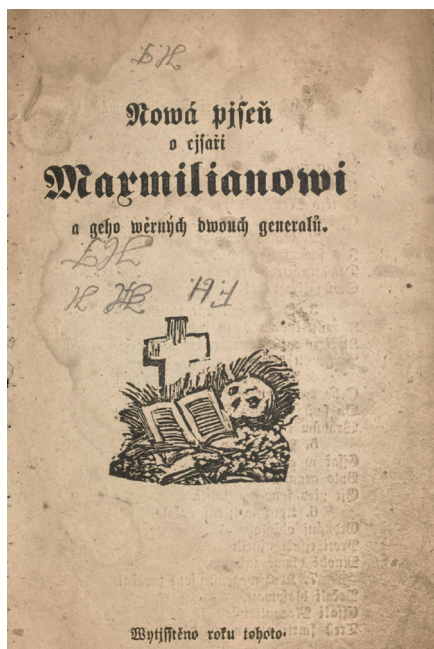
186 Viz např. Jan KLECANDA, *Na pomezí. Almanach České besedy v Tepličích ve prospěch Českého domu*, Praha 1885, s. 150; Antonín JABORSKÉ, *Moja zlatá Mando, Humoristické listy* 48, 1905, 4 (27. 1.) a další.

187 V cestovním pase z roku 1859 jsou uvedeny jeho jazykové schopnosti: německy, italsky, česky. NM-ČMH, č. přír. 99/73, dokument z 13. 12. 1859.

188 Josef SAWERTHAL, *Grosse Concerte*, NM-ČMH, č. př. 99/73.

189 [Josef R.] ZAVRTAL, v Gibraltaru, na okraji Bolivianu, dne 29. listopadu 1864, *Slavoj* 6, 1865, 4 (15. 2.), s. 59–60.

190 „*Ich finde aber, besonders zu gewissen Zeiten, daß ich meine Abstammung nicht verleugnen kann, und in meinem böhmischen Dickschädel formen sich ganz andere Begriffe von Anstand.*“ Weihnachten in Mexiko. Aus einem Briefe des Musikdirektors Sawerthal. *Neues Fremden-Blatt* 2, 1866, 33 (4. 2.), s. 9.

Obrázek 13 a 14 – Kramářské písně o mexických událostech roku 1867: *Nová píseň o císaři Maxmiliánovi a jeho dvouch věrných generálů*. Výtisštěno roku tohoto. KNM, KP R Hlava 520; *Nová píseň o Mexiku, čili Hanebné zavraždění mexikánského císaře*, Pardubice: V. Pospíšil 1867, KNM, KP R Hlava 522

psaným titulem *Čechova blahost' (Kde domov můj*, Vicenza 29. 7. 1848).¹⁹¹ V té době se jako kapelník účastnil Radeckého tažení a zřejmě patřil k těm, kdo sdíleli Palackého názory na nutnost zachování Rakouska, s vizí jeho ústavního přetvoření ve stát chránící malé národy.¹⁹² Do tohoto rámce dobře zapadá rodinné svědectví zapsané Milanem Poštolkou při přebírání Sawerthalovy sbírky, že v roce 1868 požádal o přijetí do britských služeb s odůvodněním, že nesouhlasí s politikou Habsburků.¹⁹³ Takovýto postoj odpovídal obecným dobovým pocitům deziluze po rakousko-uherském vyrovnání (1867), které bylo chápáno jako zrada na národech, jež v roce 1848 zachraňovaly existenci Rakouska. I v tom můžeme vidět dostatečný argument, že Sawerthal nebyl velkoněmeckým nacionalistou, ačkoliv se výhradně neztotožnil ani s národním hnutím Čechů. Události roku 1864 nicméně naznačují, že v této době projevil snahu o sblížení s českým kulturním životem, ovšem této snahy poměrně rychle zanechal, na rozdíl od svého bratra Václava. Chronologie událostí připouští, že se tak mohlo stát částečně po špatné zkušenosti s pražskými divadelními kruhy a jejich nedobrym jednáním s jeho dcerou. Podrobnosti nám však obsah dopisů nesděljuje. Stejně dobře je možné, že návrat k rodinné (německé) formě jména souvisel spíše s jeho stažením z veřejného života po návratu z Mexika, a působením v domovské obci.

191 NM-ČMH, č. př. 99/73.

192 Viz František PALACKÝ, *Idea státu rakouského*, Praha 1865.

193 Viz pozn. č. 22.

Názory Josefa Sawerthala, s jejichž poznáváním jistě nejsme u konce, naznačují, že si i přes konkrétní nedobré zkušenosti ponechal vysoké ideály, které si osvojil ve svém mládí. Mnohé nám mohou osvětlit jeho texty ze 40. let 19. století,¹⁹⁴ kdy jako mladý nadšený hudební publicista obhajoval ideály pokroku, přístupu ke vzdělání, rozvoje národů a jejich pokojného soužití. Prožíval je patrně jinak než svůj bratr, který se později přidal jednoznačněji na stranu Čechů. Josef Sawerthal doslal možnost jako kapelník poznat různá místa, pro která bylo typické soužití různých národů a kultur, které společně rozvíjely svou identitu a žily ve vzájemně obohacujícím „stýkání a potýkání“.¹⁹⁵ Nepočítáme-li Litoměřicko a Prahu jeho mládí, bylo to postupně v mnohonárodnostních Uhrách a Slovensku, poté v temešvárském Banátu zvaném „malé Rakousko“, a nakonec v hlavním rakouském přístavu Terstu. Možná právě proto mu byly blízké nerealizované, a možná i nerealizovatelné Maxmiliánovy vize liberálně orientované monarchie v Mexiku.¹⁹⁶ Katastrofa tohoto soužití národů, kterou jeho generace zažila ve válečném roce 1848 a znovu předvíдалa při dualistickém uspořádání Rakouska-Uherska, se naplnila až po několika generacích po událostech obou světových válek, a projevila se obzvláště pustošivě v jeho rodném kraji.

Jak tedy ukazuje náhled do událostí jednoho mimořádně rušného roku z jednoho neobyčejně bohatého života, pozůstalost Josefa Sawerthala v NM-ČMH si rozhodně zaslouží hlubší zájem. Může i do budoucna jistě poskytnout další neobyčejné komentáře k událostem 19. století, viděným, viděných očima podnikavého a literárně nadaného kapelníka z českoněmecké selské rodiny, který byl díky své profesi nablízku mnoha důležitým událostem malých i velkých dějin.

Přílohy: Čtyři dopisy Josefa Sawerthala z roku 1864

1) Josef Sawerthal Josefu Ulmovi, v Pule 15. 11. 1863. NM-ČMH, č. př. 11/59, č. 208.
Pola am 15ten November 1863

Hochverehrtester Freund!

Nachdem meine Tochter Mathilde während der Allerhöchsten Anwesenheit Sr: M: des Kaisers und I: M: der Kaiserin Caroline Augusta und mehreren Mitglieder des kaiserlichen Hauses in Ischl unter dem ehrenvollsten Beifalle und günstigsten Erfolge als Lucrezia Borgia und Leonore in Trovatore aufgetreten war, wurde die Opernsaison in Salzburg am 6ten November eröffnet, über deren Erfolg sich die Salzburger Zeitung vom 7ten l. m. in nachfolgender Weise ausspricht: „die erste Opernvorstellung fand gestern eine sehr freudliche Aufnahme. Fräulein Mathilde Sawerthal debütierte als Lucrezia und errang durch ihre einnehmende Erscheinung, ihre Klangvolle schöne Stimme, ihre treff-

194 Podrobněji viz Tomáš SLAVICKÝ, *Josef Sawerthal's Reisebericht*, s. 509–512.

195 František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I,1, Praha 1848, s. 12.

196 K politické situaci v Mexiku a otázce moderních národních identit při budování druhého císařství viz Thomas EDELMANN, „*Besser die Dinge gehen schief, als gar nicht*“ – *Maximilians Kaiserreich in Mexiko 1864–1867*“, Jahresbericht 2017 des Heeresgeschichtlichen Museums, Wien 2018, s. 35–48. <https://blog.hgm.at/wp-content/uploads/2020/11/Maximilins-Kaiserreich-in-Mexiko-1884-1867.pdf> [přistoupeno 19. 12. 2024].

liche Schule und / ihr feuriges Spiel einen vollständigen Succes; sie erhielt lebhaften Beifall und wurde wiederholt gerufen. – Wir wollen hie nicht für Heute nur kurz den Erfolg der gesteigen ersten Opernvorstellung konstatiren und uns eine eingehenden Besprechung vorbehalten.“

Ich würde mich Ihnen nun sehr verpflichtet fühlen, wenn Sie wieder so gütig wären, in Ihrem vielgelesenen Blatte freundlich hinvon Notiz zunehmen und besonders vielen Dank wäre ich Ihnen schuldig, wenn Sie so gütig wären daraus hinzudeuten, dass die neue Theaterdirektion in Prag von Ostern angefangen ein Engagement mit meiner Tochter vermitteln möchte. Ich glaube nach den bisherigen Erfolgen zu urtheilen und nach

/ allen den überaus günstigen Aussagen, die mir von Sachverständigen über die Fähigkeiten meiner Tochter zukommen, dürfte sie vielleicht auch so glücklich sein, sich die Zufriedenheit des geehrten Publikums in ihrer Vaterstadt zu erringen. Ich weiss nicht ob, wie es, glaube ich, beabsichtigt war, das deutsche wie das böhmische Nationaltheater unter Einer Direktion zu vereinigen, es auch geschehen wird. In diesem Falle, wäre da vielleicht meine Tochter eine besonders zuberücksichtigende Aquisition, da sie auch der böhmischen Sprache nebst der deutschen, italienischen und französischen vollkommen mächtig ist und sie daher so wohl in der deutschen, wie in der böhmischen / Oper als dramatische Sängerin verwendet werden könnte. Sollte es Ihnen, hochgeehrtester Freund, durch Ihren Bemühungen möglich werden, dass meine Tochter von Ostern an in Prag ein anständiges Engagement erlangt, so würden Sie sich in mir keinen Undankbarer verpflichten.

Da ich diess als eine Geschäftssache betrachte, so wollen Sie mir es nicht übel nehmen, wenn ich Ihnen hiemit das den Theateragentur zukommende Honorar, welches Sie selbst näher bestimmen wollen, hie nicht ganz offenherzig anbiethe. Wir Menschen leben keiner von der Luft, desshalb bitte ich, dass Sie meiner Antrag nicht einschuten. – Ich glaube, meine Tochter würde Ihrer Empfehlung keine Unehre machen, desshalb Sie Ihre freundliche Verwendung keiner Unwürdigen angedaihen. Ausser würden bis Ostern hat sie sich jedenfalls als erste dramatische Sängerin ein reiches Repertoire und vielseitige Routine erwerben. Zudem ich Sie rechtherzlichst grüsse, bitte ich mir hier über Ihre Ansicht ganz aufrichtig mitzutheilen und bin mit aller Wertschätzung.

Ihr aufrichtiger Freund J. R. Sawerthal.

/ připis: Fr /// irlien verhältnisse würden ein Engagement meiner Tochter im Prag für eins, zwei Jahre eine sehr erwünscht erscheinen lassen und ich wünsch dies selbst manchen anderen, vielleicht günstigeren, vorziehen.

Pula, 15. listopadu 1863.

Velectěný příteli,

poté, co vystoupila moje dcera Mathilde za Nejvyšší přítomnosti Jeho Výsosti císaře a J. V. císařovny Caroliny Augusty a vícerych členů císařského domu v Bad Ischlu, s uznalým potleskem a slibným úspěchem jako Lucrezia Borgia a Leonore v Trubadúrovi, byla 6. listopadu zahájena operní sezóna v Salcburku. O jejím úspěchu se vyslovil Salzburger

Zeitung ze 7. ledna minulého měsíce následujícím způsobem: „První operní představení se včera setkalo s velmi vřelým přijetím. Slečna Mathilde Sawerthalová debutovala jako Lucrezia a dosáhla naprostého úspěchu svým poutavým vzhledem, zvučným krásným hlasem, dobrým školením a ohnivým přednesem; sklídila živý potlesk a byla opakovaně vyvolána. – Pro dnešek chceme jen stručně konstatovat úspěch prvního operního představení a vyhrážujeme si právo na podrobnější výklady.“

Byl bych Vám nyní velmi zavázán, kdybyste byl opět tak laskav, a ve Vašem hojně čteném listu o tom podal zprávu; a byl bych Vám dlužen obzvláště mnoho díky, kdybyste byl tak laskav a upozornil na to, že nové divadelní ředitelství v Praze by rádo zprostředkovalo s mojí dcerou angažmá od Velikonoc. Věřím, soudě podle jejich dosavadních úspěchů, a po všech veskrze příznivých vyjádřeních, která jsem obdržel od znalců o schopnostech mé dcery, že by snad mohla mít i to štěstí, získat spokojenost ctěného publika ve svém otcovském městě.

Nevím, zdali se uskuteční to, co je zamýšleno, jak se domnívám, že bude spojeno německé a české národní divadlo pod jedním vedením. V takovémto případě by mohla být moje dcera obzvláště vítanou akvizicí, neboť dokonale ovládá také český jazyk, vedle německého, italského a francouzského, a mohla by se tedy uplatnit jako dramatická pěvkyně stejně dobře v německé, jako v české opeře. Kdyby se Vaším přičiněním, velectěný příteli, podařilo získat mojí dceři od Velikonoc slušné angažmá v Praze, pak byste si mě nezavázal k nevděčnosti.

Když to vezmu jako obchodní záležitost, neračte mi to mít za zlé, když Vám se zcela otevřeným srdcem nabídnu tímto honorář, jaký patřívá divadelnímu agentovi, jehož výši si račte určit sám. Nikdo z nás lidí nežije ze vzduchu, a proto Vás prosím, abyste mou žádost nezavrhl. – Věřím, že moje dcera by neudělala hanbu Vašemu doporučení, takže byste svou laskavou službu neposkytl nikomu nehodnému. V každém případě si do Velikonoc osvojí, jako první dramatická sólistka, bohatý repertoár a všestrannou rutinu. Ke svým nejsrdečnějším pozdravům připojuji prosbu, abyste se s veškerou upřímností a respektem podělil o své názory na tuto věc, a jsem v dokonalé úctě

Váš upřímný přítel J. R. Sawerthal.

Připis: Za /// podmínek by se mi zdálo angažmá mé dcery v Praze na jeden nebo dva roky velmi žádoucí, a dával bych mu přednost před některými jinými, možná i výhodnějšími.

2) Josef Sawerthal Josefu Ulmovi, v Pule 24. 11. 1863. NM-ČMH, č. př. 11/59, č. 211.

Euer Wohlgeboren!

Auf Ihr geehrtes Schreiben v. 19ten d. M., dass ich leider erst heute empfangen habe, habe ich die Ehre Ihnen also gleich Nachfolgendes zu erwidern.

Am 16zen l. M. kam mir ein Brief von meiner Tochter Mathilde zu, in welchem sie mir mittheilt, dass der König: Kapellmeister Scholz von Hannover eigens wegen ihr nach Salzburg kam, um sie zu hören, und sie bereits am 12ten d. M. als königl. Hofopernsängerin für das kön. Hoftheater in Hannover auf drei Jahre mit steigender Gage engagirte. Sie

sandte mir den Contract zur Mitfertigung zu und die Königl: General-Intendanz stellte die Bedingung, dass der Contract wenn mir mitunterzeichnet, bereits am 22ten d. M. in Hannover eintagen müsse. Was sollte ich da thun? Das Engagement ist für eine Anfängerin ein ganz günstiges, und von Prag wusste ich nicht, ob ich dort Etwas sicheres erwarten könnte – so unterschrieb ich man in Gottes Namen! – / Das Engagement beginnt mit Iten April 1864 oder noch früher, wenn Mathilde nun ihren gegenwärtigen Verpflichtungen /: Ite dramatische Sängerin in Salzburg bis Palmsonntag :/ sich befreien kann, Welch Letztens aber natürlich nicht wird geschehen können. Sollte meiner Tochter den Contract nicht einhalten, so verfüllt sie einer Strafe von 2000 Thalern preus: Con: Sie erhält dass Ite Jahr mit dem Spielhonorar /: 5 Thlr pro Abend :/ beiläufig 3.000 f, nämlich fixe Gage für 10 Monate 1000 Thaler und wenigstens 10 garantierte Vorstellungen in Monate a 5 Thaler. Nebst dem werden die Concerte eben bei Hofe extra bezahlt. Das 2te Jahr 1200 Thlrn u. 6 Thlr Spielhonorar, das 3te Jahr 1400 Thlr u 7 Thlr Spielhonorar und seit 2 Monate jährlich Urlaub um Gastvorstellungen geben zu können.

Ew: Wohlgeboren sehen nun, wie die Sachen stehen. Ich für meinen Theil, gestehe Ihnen ganz offen, dass ich es schon aus Familienrücksichten sehr gerne gesehen hätte, wenn meine Tochter ein den obigen Bedingnissen ungefähr gleichlautendes Engagement in Prag hätte erhalten können.

Hätte ich nur irgendwelchen Anhaltspunkt gehabt, so hätte ich mich mit Ew: Wohlgeboren auf telegraphischen Wege besprochen, bevor ich unterschrieben hätte, aber so ging meiner Namensfertigung bereits am 19ten l. M. vor hier nach Hannover, gerade an dem Tage, an welchen Sie mir schreiben! –

Wenn nur die 2000 Thaler Strafe einst wären, so liess es ich die Angelegenheit vielleicht doch noch arrangieren – dass in den Handel wirklich eine dramatische Capacität und eine operistische Fähigkeit steckt, die Etwas zu werde verspricht, muss ich wohl nach Alle den, was ich über sie höre und was mit ihr, kaum bei Beginn des Anfangs ihrer Carriere bereits geschieht, glauben. / Ob jetzt vielleicht noch Zeit wäre, den Contract zu annullieren, weiss ich nicht. Jedenfalls müsste ich aber von Herren v. Liegert ermächtigt werden etweige Schritte in diesen Angelegenheit zu thun, oder müssten diese selbst seinerseits gethan werden, wenn ihm, natürlich vorausgesetzt, das Engagement meiner Tochter wünschenswerth erscheinen sollte. Da der Contract erst jetzt abgeschlossen und seine rechtsgiltige Kraft doch eigentlich erst mit Anfangs April beginnt, so wäre es vielleicht doch immerhin noch möglich eine Auflösung derselben zu versuchen, selbsverständlich, dass diess ohne Nachtheil für meine Tochter geschehen könnte.

Ich erwarte nun, dass Ew: Wohlgeboren die Güte haben, mir Ihre Willensmeinung hierüber gefälligst kund thun zu wollen, und ob Sie glauben, dass, wenn nun kein Engagement meiner Tochter durchzuführen wäre, doch dann ein Gastspiel vielleicht angeboten werden könnte. Mit ausgezeichnetsten Hochachtung

Ew. Wohlgeboren ergebenster Diener J. R. Sawerhtal, Kapellmeister
Pola am 24ten November 1863

Vaše Blahorodí!

Na Vaše ctěné psaní z 19. tohoto měsíce, které dostávám bohužel teprve dnes, mám tu čest Vám ihned odpovédět následující.

Dne 16. tohoto měsíce přišel mi dopis od mé dcery Mathildy, a v něm mi sděluje, že přijel do Salzburku královský kapelník Scholz z Hannoveru výslovně kvůli ní, aby ji slyšel, a aby ji již od 12. toho měsíce angažoval jako královskou dvorní operní pěvkyni pro královské dvorní divadlo v Hannoveru, na tři roky s progresivní gáží. Poslala mi smlouvu ke spolupodpisu, a královská generální intendance si dala podmínku, že bude-li kontrakt ode mne spolupodepsán, musí být podán již 22. tohoto měsíce v Hannoveru. Co jsem s tím měl dělat? Angažmá je pro začátečníci velmi příznivé, a nevěděl jsem, zda mohu z Prahy očekávat něco jistého – tak jsem to s podepsal ve jménu Božím! / Angažmá začíná 1. dubnem 1864, nebo ještě dříve, pokud by se nyní Mathilde dokázala vyvázat ze svých současných povinností (prima donna v Salzburku do Květné neděle), což se samozřejmě nepodaří. Pokud by moje dcera nedodržela smlouvu, pak vyrovná pokutu 2.000 tolarů pruské měny. Dostane během prvního roku kromě honorářů za vystoupení (5 tolarů za večer) průběžně 3.000 zl., a to pevnou gáží 1.000 tolarů a nejméně 10 garantovaných představení měsíčně po 5 tolařech. Vedle toho budou zvlášť placeny koncerty, přímo u dvora. Druhý rok 1.200 tolarů a 6 tolarů honorář za vystoupení, třetí rok 1.400 tlr. a 7 tlr. honorář, a od druhého měsíce každoročně dovolená, aby mohla dávat pohostinská představení.

Vaše Blahorodí nyní vidí, jak se věci mají. Pokud jde o mne, přiznám Vám zcela otevřeně, že již z rodinných ohledů bych velmi rád viděl, kdyby moje dcera mohla získat za výše uvedených podmínek přibližně srovnatelné angažmá v Praze.

Kdybych měl nějakou jistotu, býval bych se s Vaším Blahorodím spojil telegrafickou cestou, dříve než jsem podepsal, ale takto šel můj podpis již 19. minulého měsíce odtud do Hannoveru, zrovna v den, kdy mi píšete! –

Kdyby šlo jen o tu 2.000 tolarovou pokutu, tak by se možná dala ta záležitost přeci jen ještě zařídit. – Protože je v jednání skutečně dramatická kapacita a operní naděje, která slibuje, že z ní něco bude, musím věřit všemu, co o ní slyším a co se s ní děje, už na samotném začátku její kariéry. / Nevím, jestli by byl ještě čas smlouvu zrušit. V každém případě bych ale musel být zmocněn panem von Liegertem, abych mohl v této věci podniknout nějaké kroky, nebo by musely být podniknuty z jeho strany, samozřejmě za předpokladu, že by se mu angažmá mé dcery jevilo jako žádoucí. Jelikož kontrakt byl uzavřen teprve nyní, a začne být právoplatný vlastně až počátkem dubna, bylo by snad ještě možné pokusit se o jeho zrušení, samozřejmě, pokud by se to mohlo uskutečnit bez újmy pro mou dceru.

Očekávám nyní, že Vaše Blahorodí bude tak laskavo a sdělí mi své mínění, a jestli věříte, že by angažmá mé dcery nebylo proveditelné, mohlo by jí být snad nabídnuto hostování. V dokonalé úctě

Vašemu Blahorodí nejoddanější služebník, J. R. Sawerthal, kapelník.
Pula, 24. listopad 1863.

3) Josef Sawerthal Mathiasi Leisserovi, v Pule 2. 9. 1864. NM-ČMH, př. č. 99/73

Ew. Hochwohlgeboren! Hochgebietender Herr Oberst!

„Der Mensch denkt, Gott lenkt“. So haben Sie mir in Ihrem ersten Briefe geschrieben. Ich muss mich heute desselben Motto's bedienen.

Hier angelangt, meldete ich mich krank. Ich war ernstlich krank, denn ich kannte meiner Reise von Wien nach Laibach nicht in einer Tour fortsetzen und musste in Gratz wegen heftigen Herzklopfens und Athmungsbeschwerden aussteigen und ausruhen. Dr. Baxa untersuchte mich und fand mich „mit einer ausgebreiteten mit Herz-Hypertrophie in Folge von Insufficienz der Aorta-Klappen behaftet“, welche Gebrechen starke Athembeschwerden mbesonders beim Marschieren bedingen, u. so w. Er machte ein sehr erstes Gesicht und sagte: „Lieber Freund, Sie sind wirklich ernstlich krank und wenn Sie noch länger leben wollen, so rathe ich Ihnen als Arzt und Freund, dass Sie ja nicht einfallen lassen, eine so weite Reise zu unternehmen, denn das sind Strapazen denn Ihre Körperkonstitution nicht mehr gewachsen ist. „– Ew. Hochwohlgeboren können sich denken, wie mir da war. – Ich wollte Ihnen nicht eher schreiben, bevor ich nicht den weiteren Verlauf meiner Angelegenheit Ihnen mittheilen könnte.

Herr Oberlieutenant Paska war nich in Pola, als ich ankam, sondern in Tüffer und ich sandte ihm Ihren Brief dahin zu. Er kam nach einigen Tagen und da ich kran kwar, so konnte ich ihn nicht sprechen.

Heute nun wurde ich den hohen Superarbitrio vorgestellt und als Realinvalid anerkennt, bei welche Gelegenheit der Herr Stabarzt Dr. Nazor eine dieselben ernsten Gedanken mittheilte und mich vor grossen Anstrengungen warnte und mich auf die für meine geschwächte Gesundheit verdeblichen Folgen einer weiten Reise und in ein ungesundes Klima in sehr eindringlichen Weise aufmerksam machte.

Diese bedenklichen ärztlichen Rathschläge und Warnungen haben auf eine so reizbare Natur wie die meine, ihren Einfluss nicht verfehlen können, und ich finde, dass ich als Vater von sieben Kindern einen unverantwortlich leichtsinnigen Streich begeben und mein Gewissen bei den Gedenken mit ewigen Vorwürfen belasten müsste, dass ich mich in meinen vorgerückten Jahren in eine Gefahr begeben, wo man mir den Untergang prophezeit!

Meine Pflicht gegenüber meiner Weibe und meiner sieben armen Kindern, die alle den Vater noch brauchen, fordert mich also auf an Ihr erprobtes strenges Rechtlichkeitsgefühl zu appellieren und Ihnen offen zu gestehen, dass, so ehrenvoll mir der Ruf Seiner Majestät des Kaiser Maximilian ist und so sehr ich mich nach Mexico freute, ich in folge der warnenden Aufklärungen, die nun die Aerzte über meinen geschwächten Gesundheitszustand gegeben haben, ich den ehrenvollen Antrag nicht annehmen kann, mich aber erböthig mache, alle meine Kräfte anzustrengen, um Sr. Majestät eine Musik-Capelle zusammenzustellen, die im Stande ist, den mir bekannten Allerhöchsten Wünschen zu entsprechen.

Aber als deren Director möge ein jungen, talentierten Mann, der allein da steht und dessen Übertritt keine solche Schwierigkeiten macht, mitgehen, und wenn nun Ew. Hochwohlgeboren gestatten, so würde ich Ihnen hiezu in ersten Reihe den Orchesterdirector

am böhmischen Theater, Herrn Josef Řebíček empfehlen, der ein ausgezeichnete Violinspieler und Clavierspieler ist, absolvierte Zögling des Prager Conservatoriums und Hofkapellist unter dem berühmten Dr. Liszt in Waimar gewesen ist. Derselbe ist ein schlanker junger Mann mit etlichen und zwanzig Jahren und wie ich glaube wegen einem /// frei. / Die Hauptsache ist, dass er ein ausgezeichnete Künstler ist und nebst seiner Befähigung als Dirigent, auch als Violinvirtuos und Clavierspieler beim Allerhöchsten Hofe eine gewiss gern gesehene Persönlichkeit werden würde. – Ich bin sehr gerne bereit, auf Wunsch Ew. Hochwohlgeboren, ihn bei der Organisation der Musik-Capelle beihülflich zu sein und ihn in das Militärische inzuweihen, was ihm allenfalls noch fehlen dürfte. – Auch würde ich Ew. Hochwohlgeboren Capellmeister Hopf von Wernhardt Infanterie in Mainz empfehlen, muss jedoch hiebei aufmerksam machen, dass das Regiment dem Capellmeister 300 fl. in Silber monatlich garantiert. –

Ich werde Morgen mich dem Herrn Oberstleutenant Paska vorstellen und um den von Ew. Hochwohlgeboren für mich gewünschten Urlaub bis zur Entscheidung über meine Pensionierung ersuchen. Ich glaube für jetzt bin ich in Laibach am nothwendigsten und habe auch bevor ich noch Ew. Hochwohlgeboren geehrtes Schreiben erhielt, Herrn Hauptmann Suck geschrieben, dass er veranlasst, dass wenigstens indessen die fertigen Blechinstrumente von Stowasser nach Laibach geschickt werden. Ziegler dürfte ohnedies noch einst fertig sein. Bei diesem Anlasse erlaube ich ein Entwurf darauf Sie zuweisen, das sich es für durchaus unerlässlicher achte, dass wenigstens die Blasinstrumente noch in Reserve angeschafft werden, da es bei die sehr grossen Entbehrung, bei der langen, und gewiss auch nicht immer ruhigen Fahrt, bei dem langen Transporte es mehr als wahrscheinlich ist, dass ein oder das andere Instrumente beschädigt wird und aus Mangel eines Ersetzinstrumentes der Mann Monatelang keinen Dienst machen kann und diess die ganze Musik-Capelle in ihren Produktionen behindern würde, wenn es ein andere Obligat-Instrument betreffen möchte. –

Ich erbitte mir als bald die Befehle von Ew. Hochwohlgeboren und erlaube mir an bei die Rechnung über das letzt empfangenen Geldgehorsamst zu unterbreiten.

Mit den grössten Hochachtung und Verehrung

Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Diener J.R. Sawerthal Kapellmeister.

Pola am 2ten September 1864.

Vaše Blahorodí! Velkomožný pane plukovníku!

„Člověk mání, Pán Bůh mění“. Tak jste mi to napsal ve Vašem prvním dopise. Dnes si musím posloužit tímtež mottem.

Když jsem sem přijel, ohlásil jsem se jako nemocný. Byl jsem vážně nemocný, proto jsem nemohl pokračovat ve své cestě z Vídně do Lublaně, ale musel jsem vystoupit v Grazu kvůli silnému bušení srdce a potížím s dýcháním, a zůstat v klidu. Dr. Baxa mě vyšetřil a shledal, že jsem „postižený rozsáhlou srdeční hypertrofií, následkem nedostatečnosti aortálních chlopní“, kterýžto nedostatek způsobuje vážné dýchací potíže, zvláště při chůzi, atd. Udělal velmi přísný obličej a řekl: „Milý příteli, vy jste opravdu vážně nemocný, a pokud chcete ještě dále žít, pak vám radím jako lékař a přítel, abyste

neuvažoval o tak dlouhé cestě, protože to je zátěž, jakou už vaše tělesná konstituce nezvládá. Vaše Blahorodí si dokáže představit, jaké to pro mě bylo. – Nechtěl jsem Vám psát dříve, než Vás budu moci informovat o dalším průběhu své záležitosti. / Pan nadporučík Paska nebyl v Pule, když jsem přijel, ale v Tüfferu, a já jsem mu tam Váš dopis poslal. Po několika dnech přijel, ale já jsem byl nemocný a nemohl jsem s ním mluvit.

Dnes jsem byl představen slavné superarbitrážní komisi a uznán za reálného invalidu, při této příležitosti vyslovil pan štábní lékař Dr. Nazor tytéž vážné námitky a varoval mě před velkou námahou, a zdůrazňoval velmi naléhavým způsobem škodlivé důsledky dlouhé cesty a nezdravého klimatu pro mé oslabené zdraví.

Tyto neurčité lékařské rady a varování se nemohly minout účinkem na tak vznětlivou povahu jako jsem já, a shledávám, že jako otec sedmi dětí bych se dopustil nezodpovědně lehkomyšlného tahu, a musel bych zatížit své svědomí věčnými výčitkami, kdybch se ve svých pokročilých letech vydal do nebezpečí, v němž je mi předpovídán konec!

Moje povinnost vůči mé ženě a mým sedmi ubohým dětem, které všechny ještě pořád potřebují svého otce, mě volá k tomu, abych apeloval na Váš osvědčený přísný smysl pro spravedlnost, a otevřeně se Vám přiznal, že jakkoliv čestná je pro mě pověst Jeho Veličenstva císaře Maxmiliána, a jakkoliv jsem se těšil do Mexika, nemohu nyní, po varování, která lékaři vydali o mém oslabeném zdravotním stavu, přijmout čestný návrh, ale nabízím, že využiji všech svých sil, abych Jeho Veličenstvu sestavil hudební kapelu, která bude schopná splnit mně známá Nejvyšší přání.

Ale jako její ředitel může s vámi jít mladý, talentovaný muž, který tu stojí sám a jeho přestup nečiní takové potíže, a pokud nyní Vaše Blahorodí dovolí, doporučil bych Vám v první řadě ředitele orchestru českého divadla pana Josefa Řebíčka, který je vynikajícím hráčem na housle a klavír, absolventem Pražské konzervatoře, a byl členem dvorní kapely u slavného Dr. Liszta ve Výmaru. Je to štíhlý mladý muž, něco přes dvacet let, a jak doufám, pro /// volný. / Důležité je, že je vynikajícím umělcem, a kromě svých dirigentských schopností by byl vítanou osobností i u Nejvyššího dvora jako houslový virtuos a klavírista. – Já budu velmi rád připraven, na přání Vašeho Blahorodí, abych mu byl nápomocen při organizaci hudební kapely a zasvětil ho do vojenských záležitostí, což mu patrně ještě chybí. – Také bych Vašemu Blahorodí doporučil Hopfa von Wernhardt u infanterie v Mohuči, ale musím zdůraznit, že regiment kapelníkovi garantuje 300 zl. ve stříbře měsíčně. –

Zítرا se představím podplukovníku Paskovi a požádám o dovolenou, kterou Vaše Blahorodí pro mne žádalo, až do rozhodnutí o mém penzionování. Myslím, že teď jsem v Lublani nanejvýš potřebný, a také jsem, dříve, než jsem obdržel ctěný dopis od Vašeho Blahorodí, psal panu kapitánu Sukovi, aby zařídil, aby byly zaslány alespoň hotové žesťové nástroje od Stowassera do Lublaně. Ziegler beztak pravděpodobně bude brzy hotov.

Při této příležitosti bych Vás rád upozornil na to, že považuji za naprosto nezbytné, aby byly alespoň dechové nástroje zakoupeny do rezervy, neboť v tomto velkém nepohodlí, na dlouhé a jistě ne vždy klidné cestě, při dlouhém transportu je více než pravděpodobné, že se jeden nebo druhý nástroj poškodí, a že kvůli chybějícímu záložnímu nástroji nebude moci člen kapely měsíce vykonávat žádnou službu, a to by celé kapele bránilo

v jejich výkonech, pokud by se to týkalo jednoho nebo druhého obligátního nástroje.

– Vyprošuji si co nejdříve rozkazy od Vašeho Blahorodí, a dovoluji si přitom poslušně předložit vyúčtování posledních přijatých peněz. S největší úctou a uznáním,

Vašemu Blahorodí nejoddanější služebník, J. R. Sawerthal, kapelník.

Pula, 2. září 1864.

4) Josef Sawerthal Mathiase Leisserovi, v Pule 12. 9. 1864. NM-ČMH, př. č. 99/73.

Ew: Hochwohlgeboren! Hochgebietende Herr Oberst!

Nachdem selbst bis heute auf mein durch das löbliche Marine-Infanterie-Regiments-Commando ein gereichtes Gesuch: „mich Krankheitshalber beurlauben zu wollen, damit ich die Entscheidung über meine eingeleitete Pensionierung in Wien abwarten könne“ noch keine Entscheidung herabgelangt ist, so sehe ich mich verpflichtet, beifolgende Brief, den ich Ihnen bereits von 2ten September absenden wollte, nach gepflogener Rücksprache mit Herrn Oberstlieutenant Paska aber glaubte als bald meinen Urlaub antreten zu können, um Ew: Hochwohlgeboren mündlich das mich in letzter Zeit betroffene mitzuteilen, demnach zu übersende, damit Ew: Hochwohlgeboren noch rechtzeitig zur Wahl des Kapellmeisters schreiten können.

Ich sehe, dass nebst dem entscheidenden Ausspruch der Aertzte, sich meinem Übertritt in kaiserlich mexicanische Dienste Schwierigkeiten in den Weg legen die zu beseitigen ohnedies kaum möglich wäre. Meine Familienverhältnisse, meine Verpflichtungen gegenüber meinem Weibe und meiner sieben Kinder, verlangen von meiner Seite Ansprüche, die einzeln / in der Welt da stehender Künstler zu stellen, nicht bemüssigt ist.

Ich müsste, wenn auch meine Gesundheit mir erlauben würde, mich in meinen vergrückten Jahren auf so eine weite Reise in die ungewohntes Klima zu begeben, in Anbetracht meiner Familienverhältnisse auf der pünktlichen Erfüllung aller nun in Aussicht gestellten Bedingnissen bestehen und diese scheinen in dem letzten hochgeehrten Schreiben von Ew. Hochwohlgeboren in jeder Richtung hin als unerfüllbar beseitigt zu sein, denn es ist darin weder von dem in Aussicht gestellten Range, noch von ein beanspruchten monatlichen Subsidien für meine Familie die Rede, sondern mir bloss eine Monathgage von 100 Peso's und freie Nahrung zugesichert (was, beiläufig gesagt, ich auch jetzt und nebst mir die meisten Capellmeister in der k. k. österr: Armee den Vergleiche zu den hiessigen Verhältnissen haben).

Das Engagement meiner Tochter ist für damal ebenenfalls unthunlich. – Wenn ich auch gesund wäre und wollte auf Ew: Hochwohlgeboren Anrathen meine Tochter und meiner 11jährigen Sohn mitnehmen, so wäre ich ja nicht im Stande, bei der notorischer enormen Theuerung in Mexico nur die für die Stellung meiner Tochter unabweisslich nothwendigen Garderobe gegenstände ohne einer bestimmter Anstellung für sie, von der beantragten Gage zu bestreiten, abgesehen von den anderweitigen zum Leben nothwendigen Bedürfnissen und – wass bliebe für meine Familie in Europa? – / Ew: Hochwohlgeboren werden hochgeneigtest ersehen, dass meine Übertritt Schwierigkeiten bieten würde, die zu beseitigen nicht möglich ist, die aber bei einem jungen allein da stehenden Manne alle wegfallen.

Meine Meinung wäre also, dass ich, so bald ich den Urlaub erhalte, wass ja doch dieser Tage geschehen dürfte, nach Laibach reise, dort alle vorhandene Musikkräfte, Instrumente und Musikalien prüfe und siehe, der Leuten angebe, was sie indessen studieren sollen, ich dann nach Wien komme, Ew. Hochwohlgeboren Entscheidung über die Wahl des Capellmeisters entgegennehme und demselben bei der Organisation und dem Einstudieren der Musik-Capelle bis zur erfolgenden Einschiffung behilflich sein, und dann zu meiner Familie nach Böhmen riese, um meine angegriffene Gesundheit nach Möglichkeit herzustellen und zu meiner Paar Gulden Pension noch Etwas suche, um im Stande zu sein, den Erziehung meiner Kinder zuleben. Können mir da Ew: Hochwohlgeboren als Musik- oder Kunstgenter, der Sie ja doch schon in Bezug für Musikalien, Musikern und Instrumente in Oesterreich, resp: Europa, haben müssen, jährlich einige Hundert Gulden zuweisen, so werde ich stets pünktlich Ihrer Befehlen nachzukommen wissen, dass auch Ihre Kaiserlichen Majestäten mit den Ausswahl der verschiedene Tonstücken und andere Kunstgegenstände zufrieden sein dürften. / Noch erlaube ich nur zu erwähnen, dass bereits ein grosser Theil von Musikalien so wohl für Militärmusik, als wie für das Streichorchester von Prag, Wien und Verona in Laibach angelegt sein dürften. Die Streichinstrumente könnten vielleicht, wie ich Ew: Hochwohlgeboren schon in Wien mitzuthelen die Ehre hatte, den Instrumentenmacher Lausmann in Linz angekauft werden und könnte den Fabrikant Herrn Ziegler alle jene Holzinstrumente, die er bereits fertig hat, als bald nach Laibach ansenden, damit ich sie dort im Vergleich zur Stimmung der Blechinstrumente genau prüfen und die etwaige nicht vollkommene entsprechende wieder zur Nachhilfe nach Wien mitzurückbringen könnte.

Endlich erlaube ich mir bei dieser Gelegenheit nochmals zu erwähnen, dass ich es für unabweichlich nothwendig halte, dass wenigstens die Blechinstrumente und zwei kleine und eine grosse Trommel noch in Reserve angeschafft werde, da jeder Capellmeister, wenn er für die zu erwartende Leistungen der Musik-Capelle verantwortlich gemacht werden soll, bei der enormen Entfernung bei den Umstande, dass er nicht in der Lage ist, um unbrauchbar gewordenes Instrument gleich durch ein anderes zu ersetzen, darauf im Interesse der Banda bestehen muss. Diese Reservinstrumente dürften beiläufig auf jene Summe zustehen kommen, die bereits den Fabriken Hrn. Stowasser ausbezahlt worden ist. Ich erachte es für meine Pflicht Ew: Hochwohlgeboren erneuert darauf aufmerksam zu machen.

Mit der grössten Hochachtung und Verehrung

Ew: Hochwohlgeboren ergebenster Diener J. R. Sawerthal.

Pola am 12ten September 1864.

Vaše Blahorodí! Velkomožný pane plukovníku!

Jelikož dodnes nebylo přijato žádné rozhodnutí na moji žádost podanou skrze slavné velitelství pluku námořní pěchoty, „umožnit mi nemocenskou dovolenou, abych mohl vyčkat rozhodnutí z Vídně o mém penzionování „, cítím se tedy povinen zaslat Vám následující dopis, který jsem Vám chtěl odeslat již 2. září, ale po provedené konzultaci s panem podplukovníkem Paskou jsem věřil, že budu moci brzy nastoupit na dovolenou,

abych Vaše Blahorodí ústně informoval o tom, co mě v poslední době potkalo, aby mohlo Vaše Blahorodí ještě včas přistoupit k volbě kapelníka. Vidím, že kromě rozhodujícího výroku lékařů se mému přechodu do císařských mexických služeb staví do cesty potíže, které by bylo i jinak sotva možno odstranit. Mé rodinné poměry, mé závazky vůči mé ženě a mým sedmi dětem, kladou z mé strany nároky, které / nemusí klást umělec stojící sám na světě.

Musel bych, i kdyby mi zdraví dovolilo vydat se v mých pokročilých letech na tak dlouhou cestu do nezvyklého podnebí, s ohledem na své rodinné poměry trvat na přesném splnění všech nyní přislíbených podmínek, a ty se zdají být v posledním velectěném psaní od Vašeho Blahorodí nespelnitelné ve všech směrech, protože tam není ani zmínka o slíbené hodnotě, ani o přislíbených měsíčních příplatecích nárokovaných pro mou rodinu, ale je mi zajištěna pouze měsíční gáze 100 pesos a volné stravování (což, mimochodem řečeno, mám i teď, a mimo mě většina kapelníků c. k. rakouské armády v současných podmínkách).

Angažmá mé dcery je nyní rovněž nemožné. – I kdybych byl zdravý a chtěl na radu Vašeho Blahorodí s sebou vzít svou dceru a svého 11letého syna, nebyl bych v stavu, vzhledem k notorickému zdražování v Mexiku, z nasmlouvané gáze obstarat ani věci do garderoby, neodmyslitelně nutné pro postavení mé dcery, bez zajištěného místa pro ni, odhlédnuto od ostatních životních potřeb – a co by zbylo mé rodině v Evropě? / Vaše Blahorodí laskavě pochopí, že můj přestup by způsobil potíže, které není možné odstranit, ale které všechny odpadají u samostatného mladého muže.

Můj názor by tedy byl takový, že já, jakmile dostanu dovolenou, což by se snad v těchto dnech mohlo uskutečnit, pojedu do Lublaně, tam přezkouším a prohlédnu veškeré přítomné hudební síly, nástroje a hudebniny, uložím lidem, co mají mezitím studovat; a pak přijedu do Vídně, převezmu Vaše rozhodnutí o volbě kapelníka a budu mu nápomocen s organizací a výcvikem hudební kapely až do nalodění, a pak pojedu ke své rodině do Čech, abych si podle možnosti co nejvíce napravil své poškozené zdraví, vyhledal si něco k pár zlatým svého důchodu, a mohl být přítomen při výchově svých dětí. Pokud by mi Vaše Blahorodí mohlo zajistit nějakou stovku zlatých ročně jako hudebnímu nebo uměleckému agentovi, jakého v každém případě musíte mít ve vztahu k hudebninám, hudebníkům a nástrojům v Rakousku, resp. Evropě, pak vždy přesně vyhovím Vaším rozkazům s vědomím, že i Jejich císařská veličenstva budou spokojena s výběrem hudebních kusů a jiných uměleckých děl.

Ještě si dovolím zmínit, že by se už měla velká část hudebnin pro vojenskou hudbu i pro smyčcový orchestr, objednaná z Prahy, Vídně a Verony, nacházet v Lublani. Smyčcové nástroje by se snad, jak jsem měl tu čest říci Vašemu Blahorodí ve Vídni, daly zakoupit u nástrojáře Lausmanna v Linci, a výrobce Ziegler by mohl všechny dřevěné nástroje, které již má hotové, poslat do Lublaně, abych je mohl přesně vyzkoušet v porovnání s laděním žesťových nástrojů, a některé z nich, které by nebyly zcela dokonalé, abych mohl vzít zpět do Vídně na opravu.

Konečně si dovoluji při této příležitosti znovu zmínit, že považuji za naprosto nezbytné, aby byly přikoupeny do rezervy přinejmenším žesťové nástroje, dva malé a jeden velký buben, neboť každý kapelník, je-li zodpovědný za očekávané výkony hudební

kapely, vzhledem k obrovské vzdálenosti a k okolnostem, kdy nemá možnost ihned nahradit nástroj, který se stal nepoužitelným, za jiný, v zájmu kapely na tom trvat musí. Tyto rezervní nástroje by se měly průběžně vejít do sumy, která již byla vyplacena dílně pana Stowassera. Považuji za svou povinnost znovu na to Vaše Blahorodí upozornit.

S dokonalou úctou a uznáním

Vašemu Blahorodí nejoddanější služebník J. R. Sawerthal.

Pula, 12. září 1864.